

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЗАХАРЧЕНКО ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри загальної
та соціальної психології,
к.психол.н., доцент
_____ Н.Д. Корольова
« ____ » _____ 2026 р.

**ВПЛИВ СЕКСУАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ
СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ**

Спеціальність 053 «Психологія»

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Науковий керівник:
Короцінська Ю.А.,
старший викладач кафедри загальної
та соціальної психології
Консультант: Корольова Н.Д.,
к.психол. н., доцент,
доцент кафедри загальної
та соціальної психології

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2026 рік

АНОТАЦІЯ

Захарченко Ю.О. Вплив сексуальної ідентичності на соціалізацію сучасних підлітків. Спеціальність 053 «Психологія». ОП Психологія. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2026.

У бакалаврській роботі розглянуто проблему впливу сексуальної ідентичності на процес соціалізації підлітків у сучасних умовах суспільного розвитку. Теоретично обґрунтовано сутність сексуальної ідентичності як психосоціального феномену та визначено особливості соціалізації підлітків у контексті трансформації соціокультурного середовища. У межах роботи проведено емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення взаємозв'язку між особливостями сексуальної ідентичності та рівнем соціальної адаптації підлітків.

Аналіз результатів дослідження дозволив встановити, що особливості сексуальної ідентичності суттєво впливають на формування самооцінки, міжособистісних відносин та рівень соціальної інтеграції підлітків. Зокрема, виявлено, що прийняття власної ідентичності сприяє підвищенню психологічного благополуччя та ефективнішій соціалізації, тоді як внутрішні конфлікти можуть ускладнювати процес адаптації в соціумі. На основі отриманих результатів розроблено програму психолого-педагогічної підтримки, спрямовану на сприяння гармонійному розвитку особистості підлітків та покращення їх соціальної взаємодії.

Отримані результати та практичні рекомендації можуть бути використані в діяльності практичних психологів, соціальних педагогів та в освітньому середовищі для організації роботи з підлітками.

Ключові слова: сексуальна ідентичність, соціалізація підлітків, підлітковий вік, соціальна адаптація, психосоціальний розвиток, міжособистісні відносини, освітнє середовище, психолого-педагогічна підтримка.

Містить 8 табл., 2 рис., 3 дод., бібліограф. 39 найм.

ABSTRACT

Zakharchenko Yu.O. The influence of sexual identity on the socialization of modern adolescents. Major 053 "Psychology." Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2026.

The bachelor's thesis considers the problem of the influence of sexual identity on the process of socialization of adolescents in modern conditions of social development. The essence of sexual identity as a psychosocial phenomenon is theoretically substantiated and the features of socialization of adolescents in the context of the transformation of the socio-cultural environment are determined. As part of the work, an empirical study was conducted aimed at identifying the relationship between the features of sexual identity and the level of social adaptation of adolescents.

Analysis of the research results allowed us to establish that the features of sexual identity significantly affect the formation of self-esteem, interpersonal relationships and the level of social integration of adolescents. In particular, it was found that accepting one's own identity contributes to increased psychological well-being and more effective socialization, while internal conflicts can complicate the process of adaptation in society. Based on the results obtained, a program of psychological and pedagogical support was developed, aimed at promoting the harmonious development of the personality of adolescents and improving their social interaction.

The results obtained and practical recommendations can be used in the activities of practical psychologists, social educators and in the educational environment to organize work with adolescents.

Keywords: sexual identity, socialization of adolescents, adolescence, social adaptation, psychosocial development, interpersonal relationships, educational environment, psychological and pedagogical support.

Contains 8 tables, 4 figures, 3 appendices, bibliography. 36 nos.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СЕКСУАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ

1.1. Сексуальна ідентичність як психосоціальний феномен.....	5
1.2. Соціалізація сучасних підлітків у контексті трансформації соціокультурного середовища.....	9
1.3. Психологічні та соціальні чинники впливу сексуальної ідентичності на процес соціалізації.....	19
Висновки до розділу 1.....	26

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СЕКСУАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та методика емпіричного дослідження.....	28
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	32
Висновки до розділу 2.....	47

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ СЕКСУАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

3.1. Концептуальні засади та структура програми підтримки.....	50
3.2. Практичні рекомендації щодо впровадження програми в освітньому середовищі.....	57
Висновок до розділу 3.....	61
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	67
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному транзитивному суспільстві проблема соціалізації підростаючого покоління набуває особливої гостроти, оскільки глибокі соціокультурні трансформації безпосередньо впливають на механізми інтеграції особистості в суспільну систему. Одним із найскладніших та найважливіших етапів онтогенезу є підлітковий вік - період інтенсивного фізичного, психологічного та соціального дозрівання, що супроводжується пошуком власного «Я» та формуванням базових ідентичностей. У цьому контексті становлення сексуальної ідентичності виступає не лише як ключовий компонент самосвідомості, а й як фундаментальний вектор, що детермінує характер міжособистісної взаємодії, рівень соціальної адаптованості та загальне психологічне благополуччя підлітка.

Особливого значення ця проблематика набуває з огляду на зміну парадигм суспільного сприйняття сексуальності та гендерних ролей. Трансформація традиційних установок, поширення цифрових комунікацій та розширення інформаційного простору створюють принципово нові умови для формування сексуальної ідентичності сучасних підлітків. Саме на цьому етапі особистість стає найбільш вразливою до зовнішніх впливів, а процес її соціалізації часто обтяжується внутрішніми конфліктами, стигматизацією або невідповідністю очікуванням соціуму.

Незважаючи на наявність ґрунтовних наукових праць, присвячених загальним питанням соціалізації та вікової психології, проблема безпосереднього впливу специфіки сексуальної ідентичності на успішність соціалізації сучасних підлітків залишається недостатньо емпірично дослідженою. Брак системного аналізу того, яким чином усвідомлення та прийняття власної сексуальної ідентичності корелює з рівнем соціальної адаптації, статусом у колективі однолітків та схильністю до девіантної поведінки, обумовлює необхідність проведення даного дослідження.

Актуальність обраної теми підсилюється гострим практичним запитом з боку закладів освіти та служб психологічного супроводу. Розуміння

психологічних і соціальних чинників, через які сексуальна ідентичність впливає на соціалізацію, є необхідною передумовою для розробки дієвих стратегій превенції соціальної дезадаптації, булінгу та маргіналізації. Це створює підґрунтя для впровадження ефективних програм психолого-педагогічної підтримки, спрямованих на забезпечення гармонійного розвитку особистості підлітка у сучасному соціокультурному середовищі.

Мета дослідження: виявлення та теоретико-емпіричний аналіз специфіки впливу сексуальної ідентичності на процес соціалізації сучасних підлітків, а також розробка програми психолого-педагогічної підтримки.

Об'єкт дослідження: процес соціалізації особистості в підлітковому віці.

Предмет дослідження: сексуальна ідентичність як чинник впливу на соціалізацію сучасних підлітків.

Гіпотеза дослідження: існує закономірний взаємозв'язок між особливостями становлення сексуальної ідентичності підлітків та рівнем і характером їхньої соціалізації; при цьому специфіка сексуальної ідентичності може виступати фактором ризику соціальної дезадаптації за умов деструктивного соціокультурного середовища та відсутності належної психолого-педагогічної підтримки.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження сексуальної ідентичності як комплексного психосоціального феномену.
2. Дослідити особливості соціалізації сучасних підлітків у контексті трансформації соціокультурного середовища.
3. Визначити ключові психологічні та соціальні чинники впливу сексуальної ідентичності на процес інтеграції підлітка в соціум.
4. Провести емпіричне дослідження та здійснити змістовний аналіз результатів щодо виявлення впливу сексуальної ідентичності на показники соціалізації підлітків.
5. Розробити концептуальні засади та практичні рекомендації щодо впровадження програми психолого-педагогічної підтримки соціалізації

підлітків з різними особливостями сексуальної ідентичності в освітньому середовищі.

Для досягнення мети та перевірки висунутої гіпотези в процесі дослідження було використано наступні **методи**:

1. теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння наукових джерел для концептуалізації предмета дослідження);
2. емпіричні (тестування, анкетування для збору первинних психодіагностичних даних);
3. методи математичної обробки даних (статистичні критерії, психологічна інтерпретація для встановлення закономірностей та кореляційних зв'язків).

Для вирішення завдань емпіричного дослідження було використано наступний комплекс **психодіагностичних методик**: методика визначення сексуальної орієнтації М. Стормса, шкала А. Кінсі на визначення типу сексуальної поведінки, методика виявлення сексуальної орієнтації Ф. Клайна, а також авторська анкета для виявлення особливостей прояву і становлення сексуальної ідентичності підлітків.

Теоретична та практична значущість дослідження полягає в поглибленні наукових уявлень про механізми взаємозв'язку між формуванням сексуальної ідентичності та процесом соціальної адаптації в підлітковому віці. Практична цінність роботи визначається тим, що розроблена програма психолого-педагогічної підтримки та відповідні рекомендації можуть бути безпосередньо впроваджені в практичну діяльність шкільних психологів, соціальних педагогів та консультантів для оптимізації освітнього середовища, профілактики соціальної ізоляції та забезпечення психологічного благополуччя підлітків.

Апробація результатів. Основні результати дослідження були опубліковані у наступних збірниках науково-практичних конференцій:

1. Захарченко Ю.О. Вплив сексуальної ідентичності підлітків на соціалізацію. Актуальні проблеми сучасної психології у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, нові концепції та перспективи. II Міжнародна науково-

практична конференція, 23–24 квітня 2026 р. / за ред. проф. В. А. Оверчук. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2026. 282 с. [Електронне видання].

2. Захарченко Ю.О. Сексуальна ідентичність сучасних підлітків. Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності: Матеріали V Міжнародної науковопрактичної конференції, 13–14 листопада 2025 р. / за ред. проф. В. А. Оверчук. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. 314 с. [Електронне видання].

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних посилань, який складається з 36 найменувань. Загальний обсяг роботи 82 сторінки. У тексті міститься 8 таблиць та 4 рисунка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СЕКСУАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ

1.1. Сексуальна ідентичність як психосоціальний феномен

Проблема формування сексуальної ідентичності у підлітковому віці належить до найбільш фундаментальних, складних та багатовимірних питань у сучасній психології, соціології, психіатрії та гендерних дослідженнях. Дослідження цього феномену в сучасному науковому дискурсі вимагає категоричного відходу від спрощених біологізаторських та есенціалістських підходів на користь комплексного психосоціального аналізу, який враховує надзвичайно складну взаємодію інтрапсихічних процесів, міжособистісних відносин, соціокультурних норм, владних дискурсів та історичного контексту.

Сексуальна ідентичність не є статичною, незмінною характеристикою, що дається людині від народження як завершений конструкт; вона являє собою динамічний, безперервний процес, який розгортається протягом усього життєвого циклу, зазнаючи найбільш інтенсивних, критичних і часто травматичних трансформацій саме в період пубертату та юнацтва [1]. У цей специфічний онтогенетичний період відбуваються не лише фундаментальні фізіологічні метаморфози, зумовлені біологічним дозріванням організму, але й глибокі психологічні зрушення, що каталізують кризу ідентичності, спонукають до радикальної переоцінки засвоєних у дитинстві цінностей та ініціюють активний пошук власного, автентичного місця в складній соціальній структурі суспільства.

Історична еволюція наукових поглядів на природу сексуальності демонструє поступовий, але неухильний відхід від жорсткого позитивізму. Традиційні теорії, які домінували протягом більшої частини двадцятого століття, намагалися пояснити сексуальність переважно через призму біологічних причин, маргіналізуючи вплив навколишнього середовища та особистісного досвіду. Сучасна наука піддає гострій критиці позитивістсько-реалістичну епістемологію, яка тривалий час панувала в секс-дослідженнях. Як зазначають

дослідники, класична сексологія часто намагалася легітимізувати себе через використання «суворих» експериментальних методів природничих наук, щоб дистанціюватися від політики та «розмитих» гуманітарних наук. Ця методологія яскраво проявилася у вузькій концептуалізації сексуальності, закріпленій у відомій моделі сексуальних реакцій людини Мастерса і Джонсон.

Критики, зокрема Леонор Тіфер, аргументують, що такий підхід заковує дослідників у «гамумірну сорочку біологічного редукціонізму» (Straightjacket of Biological Reductionism), зводячи складний людський досвід до вимірювання візуальної уваги, генітального збудження, активації вегетативної нервової системи та оцінки винагороди, при цьому знецінюючи суб'єктивні самозвіти як «менш надійні».

Сьогодні ж наукова спільнота визнає, що сексуальна орієнтація та ідентичність є феноменами, які формуються на стику природи та виховання, і можуть еволюціонувати під впливом різноманітних життєвих подій. Більше того, соціальні конструктивісти наголошують на тому, що самі категорії сексуальності мають глибоке історичне коріння. Наприклад, дослідження еволюції соціальних конструктів показують, що соціоісторичні умови в Європі навколо 1700 року могли призвести до специфічних культурних реакцій на одностатеву поведінку, що, у свою чергу, сприяло поширенню ексклюзивної гомосексуальної поведінки та формуванню гомосексуальності як окремої соціальної ідентичності, якої в сучасному розумінні не існувало в попередні епохи [3].

Концептуалізація сексуальної ідентичності вимагає надзвичайно точного термінологічного розмежування суміжних, але сутнісно і концептуально відмінних понять, які дуже часто помилково змішуються як у повсякденному дискурсі, так і в методологічно недосконалих наукових працях. Сексуальна ідентичність є комплексним, інтегративним утворенням, до фундаментальної структури якого входять щонайменше чотири базові виміри: біологічна стать, гендерна ідентичність, статево-рольова поведінка (гендерне вираження) та сексуальна орієнтація. На практиці стать і гендер часто зливаються в єдине ціле

через укорінене суспільне припущення про їхню взаємозумовленість і нероздільність.

Проте загальновизнаним у світовій науці є чітке розуміння того, що стать відображає насамперед біологічні, анатомічні та фізіологічні характеристики, тоді як гендер стосується соціальних, культурних та поведінкових проявів, які суспільство приписує індивіду. Сексуальна орієнтація концептуально пов'язана зі статтю та гендером, оскільки індивіди класифікуються на основі співвідношення між їхньою власною статтю чи гендером та статтю чи гендером їхніх актуальних або бажаних партнерів. Це часто призводить до помилкового змішування гендерної неконформності із сексуальною орієнтацією, хоча ці явища є абсолютно окремими конструктами, які формуються та функціонують за різними закономірностями (табл.1.1).

Таблиця 1.1. Структурні компоненти статево-гендерної та сексуальної ідентичності: зміст, детермінанти формування та прояви

Структурний компонент	Епістемологічний зміст та наукове визначення	Детермінанти та механізми формування	Ключові прояви та варіативність
Біологічна стать	Комплекс генетичних, анатомічних, гонадних та гормональних характеристик, що визначають організм як чоловічий, жіночий або інтерсекс.	Хромосомний набір (XX, XY), пренатальне гормональне середовище (андрогени), розвиток статевих залоз та мозкових структур.	Статевий диморфізм, вроджена гіперплазія надниркових залоз, варіації статевого розвитку.
Гендерна ідентичність	Глибинний, суб'єктивний досвід людини щодо власної статевої належності; внутрішнє самовідчуття.	Рання інтрапсихічна ідентифікація, когнітивне прийняття (або неприйняття) членства у соціально визначеній гендерній категорії.	Цисгендерність, трансгендерність, небінарність, гендерквір, гендерна дисфорія.
Гендерні ролі та вираження	Система очікувань, моделей поведінки, поділу праці та влади, які культура вважає	Механізми соціального навчання, наслідування, вплив сім'ї, інституцій та	Маскулінність, фемінність, андрогінність; перформативність

	відповідними для певної статі.	групи однолітків, нормативний дискурс.	(відтворення через стилізовані акти).
Сексуальна орієнтація	Стійкий патерн емоційного, романтичного та/або сексуального потягу до осіб певної статі або гендеру.	Взаємодія генетичних схильностей, материнського імунітету, психосоціального досвіду та вікових криз.	Гетеросексуальність, гомосексуальність, бісексуальність, асексуальність, полісексуальність, пансексуальність.

Джерело: складено автором на основі джерела [4]

Незважаючи на потужний розвиток соціокультурних теорій, неможливо ігнорувати вагомий масив доказів, що вказують на біологічне підґрунтя структурних компонентів сексуальної ідентичності. Найвагоміші докази того, що людська сексуальна орієнтація має біологічне коріння, походять із генетичних досліджень сімей та близнюків. Дослідження демонструють наявність спадкового компонента, хоча конкретних генів, які б ізольовано відповідали за орієнтацію, досі не виявлено. Фундаментальний вплив на розвиток мозку та експресію сексуальної поведінки має пренатальне гормональне середовище. Існує обґрунтована теорія організаційних ефектів раннього впливу гормонів, яка постулює, що гендерна ідентичність та сексуальна орієнтація маскулінізуються під впливом пренатальної експозиції до тестостерону і фемінізуються за його відсутності [5, ст. 36].

Підтвердження цієї теорії знайдено в клінічних дослідженнях станів, пов'язаних із порушенням статевого розвитку. Класичним прикладом є вроджена гіперплазія надниркових залоз (САН) у жінок - генетичний стан, при якому плід жіночої статі (XX) піддається впливу аномально високої кількості пренатальних андрогенів. Дослідження показують, що близько третини жінок із цим діагнозом у дорослому віці ідентифікують себе як бісексуалки або лесбійки, що значно перевищує показники в загальній популяції [6].

З іншого боку, дефіцит впливу пренатальних андрогенів на плід чоловічої статі також розглядається як фактор, що може зміщувати сексуальну орієнтацію. Крім гормональних чинників, вивчається вплив материнської імунної системи. Зокрема, статистично підтверджено так званий «ефект старших братів», згідно з

яким наявність старших біологічних братів збільшує ймовірність гомосексуальної орієнтації у молодших синів, що пояснюється прогресуючою імунною реакцією матері на чоловічі антигени під час послідовних вагітностей [7].

Експериментальні дослідження візуальної уваги та фізіологічного збудження також вносять цікаві нюанси в розуміння сексуальних реакцій. У критичному огляді досліджень Мередіт Чіверс аналізується сексуальна реакція жінок і чоловіків різних орієнтацій. Згідно з її висновками, гетеросексуальні жінки (описані як «андрофільні») демонструють гендерно-неспецифічний патерн: вони однаковою мірою реагують на сексуальні зображення як чоловіків, так і жінок [8]. Натомість лесбійки («гінефільні») демонструють гендерно-специфічну реакцію, реагуючи переважно на зображення жінок. Чоловіки ж, незалежно від того, чи є вони гетеросексуальними чи гомосексуальними, здебільшого демонструють жорстко гендерно-специфічну реакцію, співмірну з їхньою заявленою орієнтацією. Використання термінів «андрофілія» та «гінефілія» у цих поведінкових науках є свідомою альтернативою бінарній концептуалізації гендеру, що дозволяє більш точно описувати вектори потягу без прив'язки до власної статі індивіда.

Варто також розрізняти сексуальну орієнтацію та сексуальну преференцію; останній термін передбачає певний ступінь добровільного вибору (наприклад, бісексуальна людина може віддавати перевагу одній статі над іншою), тоді як сама орієнтація не є результатом свідомого вибору.

Для створення цілісної картини формування сексуальної ідентичності необхідно інтегрувати біологічні дані з фундаментальними теоріями психологічного розвитку. Концептуалізація сексуальної ідентичності спирається, перш за все, на класичну працю Еріка Еріксона та його життєву теорію. У системі Еріксона розвиток ідентичності розглядається як критичний, напружений процес, що досягає свого апогею в підлітковому віці через нормативну кризу «ідентичність проти рольової плутанини» [9]. Ця криза виникає як наслідок безпрецедентних фізичних змін пубертату, які вимагають

від підлітка реорганізації свого дитячого «Я» та формування нового, стабільного відчуття своїх цілей, переконань, цінностей і життєвих ролей.

Згідно з Еріксоном, процес розвитку ідентичності концептуально поділяється на два взаємопов'язані етапи: формування ідентичності (identity formation) та її інтеграція⁶. Формування передбачає глибоке внутрішнє дослідження, сумніви, експерименти з різними моделями поведінки та усвідомлення власних еротичних потягів. Інтеграція ж вимагає включення цих внутрішніх знахідок у цілісну структуру особистості та, що критично важливо, гармонійного вбудовування цієї нової ідентичності в ширший соціальний контекст.

Специфіка підліткового віку полягає в тому, що саме в цей період відбувається суб'єктивне усвідомлення власної сексуальної орієнтації, хоча часові межі цього процесу можуть варіюватися від середнього дитинства до пізньої юності. Сучасна наука наголошує, що для усвідомлення своїх емоційних, романтичних та фізичних потягів підлітку не обов'язково мати реальний сексуальний досвід; ідентичність може формуватися і в стані безшлюбності. Однак успішне проходження етапів формування та інтеграції безпосередньо залежить від реакції соціуму. Для гетеросексуальних, цисгендерних підлітків суспільство пропонує легітимізовані, заохочувані інституціями моделі інтеграції. Натомість для підлітків, чий розвиток відхиляється від очікуваної норми, етап інтеграції перетворюється на виснажливу боротьбу, оскільки зовнішнє середовище не лише не надає підтримки, але й активно заперечує їхнє право на існування в обраній ролі [4].

Неможливість безперешкодної інтеграції ідентичності в негетеросексуальних підлітків найкраще пояснюється теорією міноритарного стресу, розробленою Іланом Майєром. У гетеронормативному суспільстві, де імперативним є очікування, що сексуальний потяг має бути спрямований виключно на партнерів протилежної статі, наявність одностатевого потягу призводить до колосальної психологічної напруги [10].

Цей стрес є унікальним (оскільки він не стосується представників більшості), хронічним (бо зумовлений стійкими соціокультурними структурами) і безпосередньо детермінованим соціальними факторами: стигматизацією, дискримінацією, очікуванням відторгнення та інтерналізованою гомофобією. Навіть жінки, які ідентифікують себе як «переважно гетеросексуальні» (mostly heterosexual), зазнають психосоціальних феноменів, пов'язаних зі стресом сексуальних меншин, що доводить згубний вплив гетеронормативності навіть на незначні відхилення від абсолютної норми.

Лонгітюдні емпіричні дослідження, зокрема масштабне Мічиганське дослідження переходів у житті підлітків та дорослих (Michigan Study of Adolescent and Adult Life Transitions - MSALT), надають критично важливі дані щодо траєкторій розвитку психічного здоров'я. У цьому дослідженні порівнювався психологічний розвиток негетеросексуальних і гетеросексуальних підлітків та молодих людей від 16 до 28 років. Результати беззаперечно показали, що ранні підлітки, які належать до сексуальних меншин, повідомляють про значно нижчі рівні психологічного благополуччя та підвищені рівні депресивного афекту, суїцидальних ідей, соціального відчуження та споживання алкоголю.

Соціалізація та формування сексуальної ідентичності не відбуваються у вакуумі; вони глибоко вкорінені в історичному часі та перетинаються з іншими демографічними характеристиками. Сучасні дослідження вказують на необхідність застосування інтерсекційного підходу. Аналіз даних першої національної імовірнісної вибірки в США, яка охопила чорношкірих, білих та латиноамериканських представників сексуальних меншин у віці 18–60 років (з трьох різних когорт народження), виявив суттєві відмінності в термінах і темпах проходження етапів розвитку сексуальної ідентичності.

Дослідники вимірювали вік досягнення ключових віх (milestones): перший одностатевий потяг, перше усвідомлення своєї міноритарної ідентичності, перша одностатева сексуальна поведінка, перше розкриття (камінг-аут) гетеросексуальному другу та розкриття члену родини. Результати виявили

потужний ефект когорти: учасники з більш пізніх поколінь (молодь) повідомляли про значно раніший початок та прискорений темп проходження всіх віх порівняно зі старшими когортами, що прямо відображає зростаючу видимість та певну нормалізацію негетеросексуальності в сучасному інформаційному суспільстві.

Підгрупи, визначені за статтю та сексуальною ідентичністю, також демонстрували варіативність: геї повідомляли про більш ранній початок деяких віх порівняно з іншими підгрупами. Індивіди, які використовували новітні ідентифікаційні ярлики (наприклад, пансексуали, квіри), повідомляли про молодший вік досягнення віх порівняно з бісексуальними учасниками, але подібний до віку лесбійок та геїв. Расова інтерсекційність також відігравала критичну роль: чорношкірі та латиноамериканські учасники досягали деяких етапів у молодшому віці, ніж білі, а расово-стратифіковані моделі виявили значні підгрупові відмінності у віці першого розкриття родині та в часових проміжках між самоусвідомленням, сексуальною поведінкою та камінг-аутом друзям [11].

Для глибинного розуміння того, як саме суспільство імплементує свої вимоги в психіку підлітка, надзвичайно евристичною є рольова теорія особистості, зокрема в розробці українського вченого Павла Пантелеймоновича Горностая. Рольовий підхід, що спирається на класичні праці Дж. Міда (який розглядав ролі як соціальні функції) та психодраматичні концепції Я. Морено, визнається одним із найперспективніших напрямів у соціальній психології. Згідно з Горностаєм, ідентичність не є монолітною субстанцією; вона розкривається через систему засвоєних соціальних ролей, а ключовим мірилом адаптивності індивіда є його рольова компетентність, яка розглядається як невід'ємна складова ширшого поняття - життєвої компетентності особистості.

Формування рольової поведінки, і зокрема сексуальної ідентичності, ґрунтується на концепції модальності рольової взаємодії, яка функціонує між двома полюсами: інтерналізованим (внутрішнім) та екстерналізованим (зовнішнім). П. П. Горностай виділяє дві великі групи факторів, що детермінують цей процес. Інтрапсихічні фактори охоплюють глибинні мотиви,

комплекси, психологічні бар'єри, риси характеру та суб'єктивну Я-концепцію індивіда (його внутрішні уявлення про власну сексуальність) [12]. Інтерперсональні фактори є відображенням об'єктивної реальності: це конкретні соціальні ситуації, культурні норми, гендерні стереотипи та безпеліційні очікування зовнішнього середовища.

Порушення сексуальної ідентичності розглядається тут не як внутрішня хвороба, а як прямий наслідок дисбалансу між суб'єктивними прагненнями та об'єктивними вимогами соціуму. Для розв'язання цих проблем Горностай пропонує систему рольової психотерапії та тренінгів рольової компетентності [12]. Ці методи дають змогу активізувати творчі резерви людини, підвищити її творчий потенціал і допомогти вийти за межі нав'язаних, ригідних сценаріїв, що сприяє гармонізації життєвого світу та кращій адаптації в складному соціальному просторі.

Драматургійний підхід до ідентичності (від Міда і Гофмана до Горностая) знаходить своє найбільш радикальне, революційне філософське продовження в теорії соціального конструктивізму та гендерної перформативності, архітекторкою якої є видатна постструктуралістська мислителька Джудіт Батлер [13]. Її праці, починаючи з епохальної книги «Гендерний неспокій: Фемінізм і підрив ідентичності» («Gender Trouble: Feminism and the subversion of identity», 1990) та «Тіла, що мають значення» («Bodies That Matter», 1993), здійснили парадигмальний зсув у розумінні статі, гендеру та сексуальності в третій хвилі фемінізму та квір-дослідженнях. Спираючись на феноменологію Гегеля, психоаналіз Фрейда та філософію влади Фуко, Батлер повністю деконструювала класичне есенціалістське переконання про те, що гендер і сексуальність є природними, немінучими наслідками біологічної конституції тіла.

Ключовий концепт Батлер полягає в тому, що гендер - це не те, ким людина «є», а те, що людина «робить». Гендер є перформансом, безперервною серією дій, які створюють ілюзію вродженої сутності. Вона визначає гендер як «стилізоване повторення актів» (stylized repetition of acts), які індивід змушений відтворювати під колосальним тиском соціальних норм та нормативного

дискурсу, що керує суспільством. Підлітки не народжуються з маскулініними чи фемінними рисами; вони постійно імітують тілесні практики, жести, стилі мовлення та поведінки, які культура визначила як належні для їхньої анатомічної статі. Більше того, Батлер стверджує фундаментальну тезу: навіть сама біологічна стать (sex) вже є соціально сконструйованою категорією. Суспільство наділяє специфічним значенням певні біологічні відмінності, ігноруючи інші, щоб створити бінарну систему і підтримувати домінування патріархату.

Розглянуті теоретичні моделі та соціокультурні механізми знаходять своє практичне підтвердження в емпіричних дослідженнях, що аналізують реальний психологічний стан сучасної молоді. У цьому контексті показовою є робота української дослідниці А. В. Жихар, яка досліджувала психологічні особливості формування сексуальної ідентичності безпосередньо в підлітковому віці. Аналіз результатів цього дослідження доводить, що підлітковий та юнацький періоди супроводжуються колосальними викликами, пов'язаними із пробудженням сексуальності та регуляцією сексуальної поведінки [14].

З позицій психосоціальної теорії Еріксона, пубертат є ареною критичної боротьби за формування узгодженого відчуття «Я», де інтеграція негетеросексуальних та неконформних ідентичностей ускладнюється феноменом міноритарного стресу. Лонгітюдні дослідження доводять, що цей стрес конвертується в реальні показники психологічного неблагополуччя, депресії та відчуження, хоча ці розбіжності не є статичними і можуть згладжуватися за умови зміни соціального середовища після випуску зі школи.

Рольова теорія особистості розкриває механізми виникнення інтрапсихічного конфлікту, коли внутрішні потреби підлітка стикаються з безапеляційними екстерналізованими очікуваннями гетеронормативного суспільства. Філософія соціального конструктивізму та перформативності йде ще далі, аргументуючи, що самі ці очікування є штучними механізмами влади, які змушують підлітків щоденно «виконувати» свій гендер через страх соціальної ізоляції. Неможливість відповідати нормативній матриці і зіткнення з негативним досвідом безпосередньо руйнують ментальне здоров'я української

молоді, провокуючи тривожність та емоційну дестабілізацію. Усе це вказує на те, що гармонійна соціалізація та збереження психологічного здоров'я підростаючого покоління вимагають переходу до комплексної соціоекологічної парадигми, яка б фокусувалася не на стигматизації підлітка, а на гуманізації, просвітництві та деконструкції деструктивних стереотипів у всьому суспільному просторі.

1.2. Соціалізація сучасних підлітків у контексті трансформації соціокультурного середовища

Процес соціалізації в сучасному світі не може бути інтерпретований як лінійне засвоєння готових соціальних паттернів, оскільки він розгортається в умовах безпрецедентної трансформації соціокультурного простору. Як зазначають дослідники, інтеграція особистості в суспільство проходить благополучно лише за умови, коли властивості людини приймаються групою, проте в разі дезадаптації виникають сценарії або агресивної взаємодії, або вимушеного конформізму, що суттєво деформує траєкторію розвитку підлітка.

Соціалізація сьогодні постає не як односторонній вплив, а як складний діалог між поколіннями, де підлітки не лише навчаються у батьків та однолітків, а й самі чинять зворотний вплив, формуючи нові культурні запити та норми комунікації. Цей двосторонній характер процесу стає особливо помітним в умовах реформування освітньої системи України, яка на державному рівні декларує впровадження компетентнісного підходу, проте на практиці стикається з браком ресурсів та повільними темпами адаптації до вимог часу [15].

Сучасна школа як інститут соціалізації перебуває у стані глибокої трансформації. Національна доктрина розвитку освіти акцентує увагу на особистісній орієнтації, формуванні загальнолюдських цінностей та впровадженні інноваційних технологій, проте реальність часто демонструє неготовність навчальних закладів забезпечити випускників навичками, необхідними для самостійного життя. Для підлітків, які виховуються в інтернатних закладах, ця проблема набуває критичних масштабів, оскільки

школа для них є чи не єдиним вікном у світ, а відсутність навичок самообслуговування чи розпоряджання фінансами призводить до того, що лише значна меншість вихованців успішно інтегрується у професійне середовище.

Важливим вектором трансформації соціокультурного середовища є тотальна цифровізація. Дослідження показують, що 70% українських підлітків активно використовують інструменти штучного інтелекту для навчання та повсякденної діяльності, а більше трьох чвертей опитаних приймали життєві рішення, спираючись на результати взаємодії з алгоритмами [16].

Разом з тим, надмірна зануреність у віртуальний простір породжує ризики інтернет-залежності, яка в мегаполісах охоплює переважну більшість молоді, спричиняючи емоційну нестабільність, тривожність та порушення в комунікативній сфері. У підлітків з високим ступенем цифрової адикції спостерігається деформація ціннісних орієнтацій: стосунки з близькими нівелюються, а орієнтація на майбутню професію стає менш важливою порівняно з миттєвим гедоністичним задоволенням (табл.1.2).

Таблиця 1.2. Вплив цифрових технологій на процес прийняття рішень та соціальні орієнтації підлітків

Категорія респондентів	Користування інструментами ШІ	Ухвалення рішень на основі ШІ	Пріоритет віртуального спілкування
Підлітки (13-17 років)	70%	76%	Високий (через потребу в самовираженні)
Дорослі (батьки/вчителі)	42%	50%	Помірний

Джерело: складено автором на основі джерела [16]

Ціннісна структура сучасної молоді також зазнає суттєвих змін під впливом соціоекономічного контексту, зокрема умов війни. Дослідження Фондації Олени Зеленської, охопивши понад 10 тисяч респондентів, виявило прямий зв'язок між залученістю до волонтерства та бажанням підлітків пов'язувати своє майбутнє з Україною. Волонтерська діяльність стає потужним чинником соціалізації, оскільки вона дає відчуття причетності до суспільних змін та допомагає

подолати стан професійного «вакууму», в якому часто опиняються діти через брак якісної профорієнтації в школах [17]. Цікаво, що динаміка ціннісних пріоритетів змінюється щороку: якщо в п'ятому класі підлітки можуть ігнорувати категорію краси, то до одинадцятого класу вона переміщується в категорію пріоритетних, тоді як цінність здоров'я, навпаки, втрачає свої позиції.

Психологічне підґрунтя соціалізації в умовах трансформації середовища найкраще описується через призму теорії Г. С. Костюка. Він наголошував, що середовище не є механічною сукупністю зовнішніх умов, а повинно розглядатися через те, як воно відбивається у свідомості дитини, які почуття та прагнення збуджує. Відповідно до його концепції, онтогенез особистості визначається соціальною спадковістю, яка засвоюється через спілкування, виховання та працю. Процес становлення підлітка - це «саморух», де зовнішні природні та суспільні обставини діють лише через внутрішні умови індивіда [18]. У цьому контексті соціалізація є безперервною динамікою здобутків і втрат, що триває протягом усього життя, проте в підлітковому віці вона набуває особливої інтенсивності через активізацію механізмів ідентифікації та емпатії.

Неформальні структури та молодіжні субкультури виступають як альтернативні майданчики соціалізації, де підлітки намагаються компенсувати дефіцит поваги та взаєморозуміння, який вони відчують у формальних інституціях. Субкультура стає індикатором соціокультурного порядку, виявляючи як позитивні прагнення молоді до самовираження, так і негативні тенденції суспільної деградації. У таких групах підлітки реалізують потребу в приналежності, проте це часто супроводжується ризиком прийняття девіантних норм поведінки [19]. Важливо розуміти, що залучення до субкультурних угруповань є спробою знайти «своїх», що в умовах цифрової анонімності та крихкості реальних соціальних зв'язків стає життєво необхідним для формування стійкого образу «Я».

Для успішної соціалізації критично важливим є розвиток самосвідомості та саморегуляції, про що детально писав М. Й. Боришевський. Він розглядав ці процеси як основу формування відповідальності, ініціативності та адекватної

самооцінки. Проте сучасні підлітки часто не володіють уміннями рефлексії, що заважає їм ефективно розпоряджатися наданою свободою (табл. 1.3). Це призводить до внутрішнього конфлікту між «Локусом контролю-Я», де підліток вважає себе сильним у віртуальному світі, та «Локусом контролю-Життя», де панує переконання, що реальні події не підвладні свідомому контролю [20].

Таблиця 1.3. Психоемоційні наслідки інтенсивної цифрової трансформації для підлітків

Сфера впливу	Прояви інтернет-залежності	Ризики для соціалізації
Емоційна сфера	Нестабільність, тривожність, імпульсивність	Зниження рівня емпатії, схильність до конфліктів
Когнітивна сфера	Мозаїчність світогляду, ілюзія контролю	Втрата здатності до довгострокового планування
Комунікативна сфера	Соціальна тривога, недовіра до оточуючих	Відчуження від реальних соціальних груп
Моральна сфера	Моральна ненормативність	Схильність до девіантної та адиктивної поведінки

Джерело: складено автором на основі джерела [20]

Ефективність соціалізації в умовах трансформації залежить також від того, наскільки підліток здатен протистояти негативним вимогам соціуму та не стати жертвою несприятливих умов розвитку. Г. С. Костюк вказував, що особистість є одночасно і об'єктом, і суб'єктом соціального середовища, де її розвиток зумовлений єдністю зовнішніх впливів та внутрішньої активності [21]. В умовах сучасних викликів, таких як цифровізація та соціальна нестабільність, роль внутрішньої вибіркової особистості до зовнішніх стимулів зростає, що вимагає від інститутів соціалізації зміщення акцентів з ретрансляції знань на розвиток критичного мислення та психологічної стійкості.

1.3. Психологічні та соціальні чинники впливу сексуальної ідентичності на процес соціалізації

Сексуальна ідентичність є фундаментальною складовою загальної Его-ідентичності, формування якої досягає свого апогею в підлітковому віці. Це інтегративний феномен, що виникає на перетині біологічних задатків, психологічних структур та соціальних впливів, і він не дається людині в готовому вигляді, а розвивається протягом усього життєвого шляху.

Згідно з психосоціальною теорією Е. Еріксона, підлітковий вік є критичним етапом, де особистість стикається з кризою «ідентичності проти змішування ролей». У цей період підлітки перебувають у стані психологічного мораторію, коли вони експериментують з різними моделями поведінки, переконаннями та сексуальними ролями, намагаючись знайти відповідь на питання «Хто я?». Ті, кому не вдається успішно вирішити це завдання, можуть або піти в повну соціальну ізоляцію, або «загубитися в натовпі», приймаючи чужі, нав'язані ідентичності [22].

Джеймс Марсія деталізував цей процес, виділивши чотири стадії формування ідентичності, що базуються на наявності чи відсутності кризи та прийнятті зобов'язань. Сексуальна ідентичність у цьому контексті розглядається як динамічна організація потреб та здібностей, що допомагає підлітку структурувати свій досвід [23]. Важливим аспектом є те, що сексуальний розвиток не обмежується лише біологічним дозріванням; він включає емоційні та когнітивні компоненти, які формуються під потужним тиском соціальних стереотипів та очікувань. Дослідники виділяють три послідовні стадії (компоненти) сексуального розвитку: платонічну, еротичну та власне сексуальну (табл.1.4).

Таблиця 1.4. Компоненти та прояви сексуального розвитку в підлітковому віці

Компонент	Ключова потреба	Основні прояви та форми поведінки	Ризики при пригніченні
Платонічний	Духовна близькість, дружба	Спільне проведення часу, пошук емоційної підтримки	Соціальна ізоляція, невпевненість у собі

Еротичний	Тактильний контакт, романтика	Поцілунки, обійми, петтинг, кокетування, ведення щоденників	Почуття провини, страх перед тілесністю
Сексуальний	Статева близькість	Сексуальні контакти, прагнення до задоволення	Небажана вагітність, ІПСШ, психологічна травма

Джерело: складено автором на основі джерела [23]

Соціальні чинники впливу на сексуальну ідентичність починаються з родини, яка є первинним джерелом гендерних моделей. Виховання в повній сім'ї, де присутні як чоловіча, так і жіноча ролі, сприяє стабільному становленню статево-рольової ідентичності. Батько відіграє критичну роль у формуванні фемінності доньки, виступаючи першим значущим представником протилежної статі, який оцінює її жіночність [24].

У неповних сім'ях підлітки позбавлені таких живих моделей взаємодії, що часто призводить до дезорієнтації у виконанні майбутніх соціальних ролей. Сучасні українські реалії демонструють розмивання традиційних сімейних цінностей: зростає популярність «вільних стосунків», які 70% хлопців-підлітків вважають прийнятними, тоді як дівчата ставляться до них значно обережніше (лише 31,5% підтримки). Це свідчить про гендерний розрив у сприйнятті відповідальності та сексуальної свободи.

Інтернет та соціальні мережі стали «цифровими батьками» у питаннях статевого виховання. Близько 58% підлітків отримують інформацію про секс саме з мережі, де вона часто подається у викривленому або фрагментарному вигляді. Мас-медіа активно транслюють західні моделі поведінки, які іноді руйнують традиційні уявлення про сімейні обов'язки, пропагуючи ідею «штучних» сімей без прагнення до народження дітей. Вплив блогерів та онлайн-платформ сексуального характеру може формувати у підлітків хибні очікування від інтимного життя, що в поєднанні з гормональною перебудовою та браком життєвого досвіду створює підґрунтя для психологічного дискомфорту [25].

Особливого значення набуває проблема стигматизації. Підлітки, які не відповідають гетеронормативним стандартам або мають іншу сексуальну орієнтацію, стикаються з високим рівнем соціального неприйняття та цькування.

Це веде до деформації сексуальних сценаріїв, розвитку депресії та навіть суїцидальних думок. Психологічним механізмом захисту в таких умовах виступає когнітивна рефлексія - здатність переосмислювати суспільні стереотипи та формувати власні установки. Розвиток емпатії у найближчому оточенні (сім'я, друзі) здатен суттєво знизити рівень стресу та сприяти здоровій соціалізації підлітка, незалежно від його сексуальної ідентичності.

Ігор Кон у своїх працях наголошував, що сексуальність є інтегральною частиною особистості, а статева соціалізація має на меті не лише засвоєння ролей, а й навчання мистецтву любові на засадах партнерства та рівності. Він виділяв моральну норму (те, що вважається правильним), статистичну (як поведуться люди в середньому) та фізіологічну. Важливою є думка Кона про те, що молодь має право самостійно формувати свою сексуальну культуру, звільняючись від почуття провини та тривоги, які часто насаджуються застарілими традиціями. Мастурбація в цей період також розглядається не лише як фізіологічна розрядка, а й як засіб самопізнання та перевірки власних можливостей [26].

Психологічні наслідки сексуальної соціалізації тісно пов'язані з розвитком самосвідомості. За Г. С. Костюком, міжособистісний механізм соціалізації базується на ідентифікації та емпатії у взаємодії зі «значущими іншими». Якщо підліток відчуває підтримку у своїх пошуках ідентичності, у нього формуються такі риси, як впевненість у власних силах та готовність до відповідальних рішень [21]. Навпаки, негативний сексуальний досвід, насильство або брак достовірної інформації можуть призвести до тривалого психічного неблагополуччя, страхів перед близькістю та труднощів у самореалізації (табл.1.5). Таким чином, сексуальна ідентичність виступає як призма, крізь яку підліток бачить своє місце в соціумі, і від чистоти цієї призми залежить успішність його життєвого шляху.

Таблиця 1.5. Соціальні та психологічні детермінанти формування сексуальної ідентичності

Рівень впливу	Основний чинник	Механізм впливу на підлітка	Потенційний результат
---------------	-----------------	-----------------------------	-----------------------

Родинний	Модель батьківської поведінки	Пряме спостереження та ідентифікація	Засвоєння статевих ролей, ставлення до шлюбу
Комунікативний	Неформальні групи, однолітки	Спільне фантазування, обговорення досвіду	Формування еталонів мужності та жіночності
Медійний	Інтернет, соціальні мережі	Трансляція західних цінностей, доступ до порнографії	Сексуальна грамотність (часто викривлена)
Суспільний	Рівень толерантності/стигми	Соціальне схвалення або неприйняття	Рівень самоповаги, психічне здоров'я

Джерело: складено автором на основі джерела [5]

Аналізуючи погляди М. Й. Боришевського, можна дійти висновку, що соціалізація сексуальності - це також процес становлення моральної самосвідомості. Підліток вчиться не просто реагувати на імпульси, а регулювати свою поведінку відповідно до внутрішніх цінностей. Проте для цього він має пройти шлях від пасивного об'єкта впливу середовища до активного суб'єкта, що вміє протистояти негативним груповим нормам. В умовах сучасної України, де соціокультурне середовище перебуває в стані постійної турбулентності, сексуальна ідентичність стає точкою опори для особистості, що дозволяє їй зберігати цілісність та вибудовувати гармонійні стосунки з оточуючим світом.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз проблеми впливу сексуальної ідентичності на соціалізацію підлітків дозволяє констатувати, що цей процес є багаторівневою динамічною системою, де біологічне дозрівання тісно переплетене з соціокультурними трансформаціями. Сучасний підліток опиняється в ситуації подвійного тиску: з одного боку, це внутрішні психофізіологічні зміни та пошук Его-ідентичності, а з іншого - агресивне та мінливе зовнішнє середовище, що характеризується цифровою домінацією, розмиванням традиційних сімейних цінностей та низькою адаптивністю освітніх інститутів. Соціалізація сьогодні виступає не як пасивне вбирання норм, а як активна стратегія виживання та самоствердження в умовах невизначеності.

Основним інститутом соціалізації залишається сім'я, проте її роль зазнає трансформації під впливом поширення моделей «вільних стосунків» та дистанціювання батьків у питаннях статевого виховання. Прогалини у батьківському та шкільному вихованні заповнюються цифровим контентом, що несе в собі ризики деформації сексуальних сценаріїв та формування адиктивної поведінки. Разом з тим, цифровізація надає підліткам інструменти для швидкої комунікації та самопрезентації, що є важливим для реалізації платонічного та еротичного компонентів розвитку. Успішність соціалізації в таких умовах безпосередньо залежить від здатності підлітка до саморегуляції, рефлексії та критичного ставлення до медійних симулякрів.

Психологічні чинники, такі як рівень самосвідомості, здатність до емпатії та когнітивна стійкість до стигматизації, визначають, чи стане сексуальна ідентичність джерелом внутрішньої сили та гармонії, чи перетвориться на чинник дезадаптації та психологічних травм. Особливу увагу слід приділяти створенню підтримувального середовища в школах та сім'ях, яке б базувалося на цінностях толерантності, партнерства та поваги до різноманітності людських проявів. Формування сексуальної культури підлітка має відбуватися на засадах відповідальності та емоційної зрілості, що є необхідною умовою його повноцінної інтеграції в сучасне громадянське суспільство.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СЕКСУАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та методика емпіричного дослідження

Фундаментальне розуміння психологічної природи людини неможливе без глибокого, систематизованого та емпірично обґрунтованого аналізу її психосексуального розвитку. Одним із ключових кроків проходження практичної підготовки та реалізації цілісного наукового пошуку стала розробка та імплементація емпіричного дослідження. Це дослідження ґрунтувалося на сформованій нами багатовимірній поетапній програмі, яка мала на меті подолати теоретичні прогалини у вивченні підліткової сексуальності та надати валідні дані щодо її впливу на процеси міжособистісної взаємодії. У сучасному транзитивному суспільстві, де нормативні матриці поведінки зазнають безпрецедентних трансформацій під впливом глобалізації та цифровізації, проблема ідентифікації стає центральною віссю особистісного становлення.

Мета даного емпіричного дослідження полягала у комплексному теоретичному та практичному вивченні гендерних психологічних особливостей сексуальної ідентичності підлітків, а також у визначенні того, як ці особливості детермінують їхню подальшу соціалізацію в умовах гетеронормативного суспільства. Відповідно до поставленої мети, об'єктом дослідження було визначено безпосередньо сексуальну ідентичність підлітків як багаторівневий психологічний конструкт. Предметом дослідження виступили специфічні психологічні особливості сексуальної ідентичності підлітків, включаючи її когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, а також гендерні відмінності у її маніфестації.

Визначені мета, об'єкт та предмет дослідження обумовили необхідність вирішення наступних науково-практичних завдань: Перше завдання полягало у з'ясуванні провідних рис сексуальної ідентичності осіб підліткового віку

емпіричним шляхом, використовуючи батарею стандартизованих та авторських психометричних інструментів. Друге завдання передбачало застосування методів математичної статистики для встановлення достовірних відмінностей у проявах сексуальної ідентичності в опитуваній групі, зокрема фокусуючись на гендерній дихотомії та її впливі на формування копінг-стратегій. Третє завдання орієнтувало на прикладний аспект: розробку і реалізацію концептуального плану профілактично-розвивального тренінгу з підлітками щодо формування в них навичок усвідомленого прийняття власної сексуальної ідентичності та виховання толерантного ставлення до ідентичності інших осіб.

Архітектура дослідницької роботи передбачала послідовне розгортання трьох взаємопов'язаних етапів, кожен з яких мав специфічні цілі та методологічне навантаження.

Перший етап був присвячений формуванню репрезентативної вибірки, налагодженню довірливого психологічного контакту з респондентами, концептуальному вибору підходящих діагностичних методик та конструюванню авторської анкети. Знайомство з респондентами відігравало критичну роль, оскільки підліткам було життєво важливо пояснити, ким є дослідник, якими є цілі діагностичної діяльності та гарантувати абсолютну анонімність і конфіденційність одержаних даних. Сфера сексуальності є глибоко інтимною, тому зняття психологічних захисних бар'єрів виступало передумовою отримання валідних, неспотворених результатів.

Щодо характеристик вибірки, то її склали підлітки Гуманітарного Ліцею №1 ім. М.І. Пирогова в місті Вінниця. Всього до участі в емпіричному зрізі було залучено 60 осіб, які були учнями 9-10 класів. Хронологічний вік опитуваних знаходився у діапазоні 14-16 років. Цей віковий проміжок у психології розвитку визначається як середня фаза підліткового віку (пубертату), для якої характерні пікові значення гормональних перебудов, інтенсивне пробудження лібідо, експериментування з соціальними ролями та активна сепарація від батьківських фігур. Саме в цей період відбувається перехід від дитячої асексуальності чи дифузної сексуальності до більш структурованих еротичних потягів. Загальна

кількість опитуваних була збалансована за статевою ознакою і складала 29 хлопців та 31 дівчину, що дозволило надалі проводити коректні порівняльні статистичні розрахунки за гендерним фактором.

Друга стадія дослідження полягала у безпосередньому зборі емпіричних даних шляхом застосування ретельно підбраного інструментарію. Зважаючи на високий рівень цифровізації сучасного покоління та необхідність забезпечення максимального відчуття приватності, тестування реалізовувалося в онлайн-форматі. Використання цифрових форм дозволило підліткам відповідати на сенситивні питання у комфортному для них середовищі, мінімізуючи ефект соціальної бажаності та вплив присутності інтерв'юера.

Комплекс діагностичного інструментарію включав три стандартизовані психометричні методики та одну авторську розробку. Першою застосовувалася Шкала А. Кінсі (Kinsey Scale), яка вважається класичним одномірним інструментом для визначення базового типу сексуальної орієнтації. Історично розроблена в середині двадцятого століття, ця шкала кинула виклик жорсткій бінарній класифікації (гетеросексуал/гомосексуал), запропонувавши континуум від 0 до 6 балів, де 0 означає виключну гетеросексуальність, 6 – виключну гомосексуальність, а проміжні значення (1-5) фіксують різні градації бісексуальності. Окрім того, шкала включає категорію "X" для позначення асексуальності – відсутності соціосексуальних контактів або реакцій. Її переваги полягають у надзвичайній простоті використання та доступності для підлітків. Однак недоліком виступає одновимірність та відсутність чіткої диференціації між поведінкою та внутрішнім потягом, що дещо зменшує екологічну валідність методики у сучасних реаліях.

Другою застосовувалася Решітка сексуальної орієнтації Ф. Клейна (Klein Sexual Orientation Grid, KSOG). Її призначення полягає у виявленні багатовимірної динаміки сексуальної орієнтації підлітків. Ф. Клейн розробив цю методику як відповідь на обмеженість Шкали Кінсі, запропонувавши оцінювати сексуальність за сімома різними змінними: сексуальний потяг, сексуальна поведінка, сексуальні фантазії, емоційні вподобання, соціальні вподобання,

стиль життя та сексуальна самоідентифікація. Унікальність інструменту полягає в тому, що кожна змінна оцінюється у трьох часових вимірах: минуле (до останніх 12 місяців), сьогодення (останні 12 місяців) та ідеалізоване майбутнє. Обробка та інтерпретація результатів передбачає обрахування загальної кількості балів (від 1 до 7) по кожній із шкал. Перевагою Решітки Клейна є її здатність вивчати мінливість та еволюцію сексуальної ідентичності, виявляючи внутрішньоособистісні конфлікти. Її недолік – складність обробки та відсутність єдиного інтегрального показника, що дещо гальмує процес аналізу великих масивів даних.

Третьою застосовувалася Методика визначення сексуальної орієнтації М. Стормса (Erotic Response and Orientation Scale, EROS). Цей інструмент, розроблений у 1980 році, подолав ще одне обмеження континууму Кінсі, запропонувавши двовимірну модель сексуальної орієнтації. М. Стормс розмістив гомоеротизм та гетероеротизм на двох перпендикулярних осях, що дозволило утворити чотири чіткі квадранти: гомосексуальність (високий гомоеротизм, низький гетероеротизм), гетеросексуальність (високий гетероеротизм, низький гомоеротизм), бісексуальність (високі показники за обома осями) та асексуальність (низькі показники за обома осями). Призначення методики – виявлення типу сексуальної орієнтації через фокус переважно на еротичних фантазіях, які є більш точним індикатором справжніх мотивів особистості, ніж її фактична, часто соціально відредагована поведінка. Обробка результатів проводилася за допомогою обчислення загальної кількості балів відповідно до ключа опитувальника. Перевагою методики є її комплексна здатність точно виокремлювати бісексуальність та асексуальність як повноцінні конструкти, а недоліком – певний надмірний обсяг завдань.

Також задля поглибленої діагностики соціально-психологічних аспектів сексуальної ідентичності нами було розроблено авторську анкету. Вона складалася з 11 питань, що розкривали ставлення осіб підліткового віку до своєї статі, гендерних ролей, емоційного комфорту, рівня приватності та впливу макросоціальних чинників. При цьому застосовувалися питання закритого,

напівзакритого та шкального типів. Обробка та аналіз результатів проводилася шляхом визначення переважної кількості відповідей у групі, що дозволило встановити домінантні тенденції серед опитуваних. Перевагами даної анкети є її деталізованість, релевантність сучасному українському культурному контексту та варіативність у заповненні, що підвищувало інтерес респондентів.

Вибір саме цього ансамблю діагностичного інструментарію був обумовлений принципом тріангуляції даних: об'єднання одновимірної моделі (Кінсі), багатовимірної динамічної моделі (Клейн), двовимірної факторної моделі (Стормс) та соціально-орієнтованої анкети дозволило звести до мінімуму похибки окремих методів та всебічно, об'ємно вивчити явище сексуальної ідентичності.

Третій етап дослідження полягав у проведенні ретельного кількісно-якісного аналізу отриманої від підлітків емпіричної інформації. На цьому етапі дані були зведені у матриці, після чого застосовувалися методи глибокої психологічної інтерпретації для пояснення виявлених феноменів. Завершальним акордом стало використання складних статистичних критеріїв (у середовищі SPSS) для визначення математично достовірних відмінностей у групі, що дозволило перевести дослідження з описового рівня на рівень виявлення каузальних та кореляційних закономірностей.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Внаслідок математичної обробки та психологічного аналізу результатів ми змогли визначити провідні характеристики та приховані патерни формування сексуальної ідентичності в опитуваній групі підлітків.

Спочатку на основі отриманих від респондентів відповідей нами було підраховано результати за Шкалою А. Кінсі, що дозволило виявити провідний тип свідомої сексуальної орієнтації підлітків (рис .2.1).

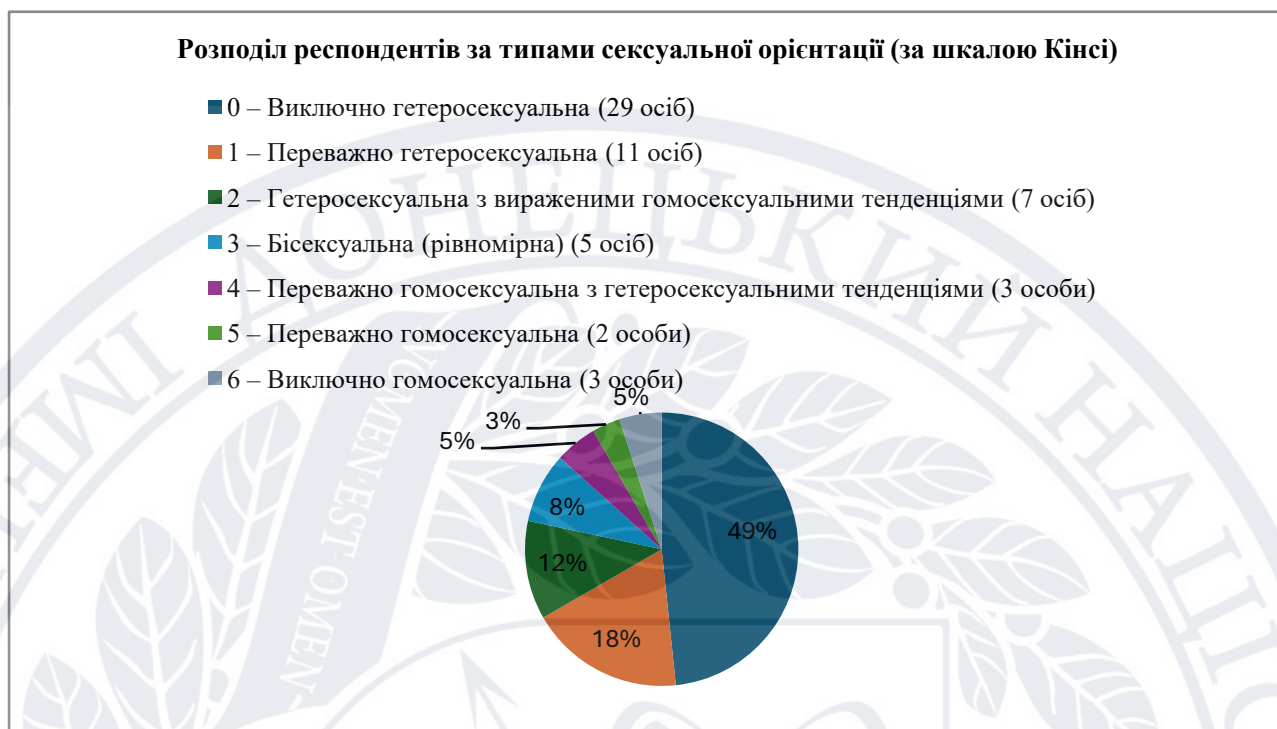

Рис. 2.1. Розподіл респондентів за типами сексуальної орієнтації (за шкалою Кінсі)

Зважаючи на обрахунки, наведені на рис. 2.1, чітко прослідковується, що у відносній більшості респондентів домінує виключно гетеросексуальна орієнтація (48,33 %, 29 осіб). Такі результати є закономірними з огляду на специфіку соціокультурного середовища. Вони свідчать про те, що фасад сексуальної ідентичності підлітків формується переважно під потужним, тотальним впливом соціальних норм, гетеронормативної матриці та традиційних цінностей.

Гетеронормативна культура апріорі нав'язує уявлення про те, що єдиною прийнятною моделлю є потяг до осіб протилежної статі. Інтеріоризація цих норм забезпечує значній частині підлітків безконфліктне та поступове самовизначення. Оскільки їхні сексуальні вподобання, поведінка та фантазії автоматично схвалюються оточенням, вони уникають колосальних витрат психологічної енергії на боротьбу зі стигмою.

Як наслідок, більшість зусиль та уваги ці підлітки можуть зосереджувати на інших, конструктивних аспектах особистісного становлення, на кшталт

саморозвитку через навчання, хобі чи розширення кола спілкування [27]. При цьому ставлення до себе такі підлітки мають сприятливе, їхня самооцінка не страждає від хронічного стресу міноритарної ідентичності.

Однак, аналізуючи іншу половину вибірки (51,67%), ми спостерігаємо широкий спектр неомоносексуальних та негетеросексуальних проявів. Наявність значної кількості підлітків на проміжних балах Кінсі (від 1 до 5) вказує на високий ступінь флюїдності та пластичності підліткової сексуальності. Вони перебувають у стані активного пошуку, експериментуючи зі своїми почуттями та намагаючись розширити жорсткі межі суспільних приписів.

Наступними були обчислені результати на основі емпіричних даних за багатовимірною Решіткою сексуальної орієнтації Ф. Клейна. Аналіз дозволив виявити динаміку сексуальної орієнтації підлітків у трьох часових вимірах – минуле, сьогодення та ідеалізоване майбутнє, проливши світло на внутрішні психологічні конфлікти процесу ідентифікації (табл. 2.6).

Таблиця 2.6. Динаміка середніх значень змінних сексуальної орієнтації (КСК) у часовій перспективі

Змінні сексуальної орієнтації (КСК)	Минуле (середнє)	Теперішнє (середнє)	Майбутнє (середнє)
А. Сексуальний потяг	1,20	1,95	1,60
Б. Сексуальна поведінка	1,05	1,33	1,15
В. Сексуальні фантазії	1,18	1,78	1,47
Г. Емоційні вподобання	1,42	1,85	1,70
Д. Соціальні вподобання	1,10	1,30	1,25
Ж. Стил ь життя	1,08	1,45	1,35
З. Самоідентифікація	1,12	1,37	1,33

Зважаючи на обчислені середні значення по семивимірній шкалі, було виокремлено глибокі, приховані тенденції розвитку ідентичності:

1. За шкалою «А. Сексуальний потяг» у вимірі минулого (на ранніх етапах особистісного становлення) респонденти відчували такий потяг майже ексклюзивно до представників протилежної статі (показник наближений до 1). Проте в теперішньому часі цей показник стрімко збільшився (1,95), що

беззаперечно вказує на появу в підлітковому періоді підвищеної чутливості, емоційної вразливості та розширення лібідіозного спектра щодо представників обох статей. Підлітки відкривають для себе багатогранність власного тіла та емоцій. Однак у вимірі майбутнього сексуальний потяг парадоксальним чином знову зменшується (1,60). Ця інволюція вказує на підсвідоме прагнення підлітків надалі повернутися до соціально «прийнятного», стабільного та найменш травматичного процесу висловлення сексуальної ідентичності. Страх перед стигмою змушує їх проектувати майбутнє, в якому вони "виправляються" і стають більш нормативними.

2. За шкалою «Б. Сексуальна поведінка» у вимірі минулого респонденти характеризуються спрямуванням своєї активності лише на представників протилежної статі (1,05), що вказує на їхню абсолютну конформність та прагнення сліпо відповідати вимогам дорослого соціуму. В теперішньому цей показник дещо збільшився (1,33), що свідчить про насиченість даного періоду сумнівами щодо своєї ідентичності та готовність до обережного знайомства з негетеросексуальними формами взаємодії. Однак у майбутньому вимірі показник знову впав (1,15). Це вказує на формування захисної копінг-стратегії: підлітки прагнуть консерватизувати й жорстко приховувати власну сексуальну ідентичність через свідоме обмеження або повне табування ненормативної сексуальної поведінки, навіть якщо внутрішній потяг зберігається [29].

3. За шкалою «В. Сексуальні фантазії» у минулому респонденти були схильні уявляти та бачити у сновидіннях переважно гетеросексуальні сцени, що було обумовлено недостатньою сексуальною обізнаністю та зосередженістю на інших вікових завданнях (соціалізація, здобуття авторитету серед однолітків). У теперішньому вимірі особи підліткового віку почали активно урізноманітнювати свій внутрішній світ, допускаючи елементи гомосексуальних чи бісексуальних подій (показник зріс до 1,78).

Фантазії є єдиним безпечним простором, не підвладним зовнішній цензурі. Проте аналіз проєкцій майбутнього (1,47) встановлює тимчасовість цієї гнучкості: інтроекція соціальних заборон є настільки сильною, що вона починає

цензурувати навіть несвідоме. Підлітки відчують провину за порушення соціальних правил у своїх думках і планують змусити себе фантазувати виключно про протилежну статтю [28].

4. За шкалою «Г. Емоційні вподобання» аналіз відповідей продемонстрував стабільно високі показники у всіх часових вимірах (до 1,85 у сьогоденні). Це доводить, що підлітки гостро потребують розширення кола емоційних потреб і виходу за межі стандартних гетеросексуальних взаємин. Прагнення до глибокої емоційної, платонічної прихильності до осіб своєї статі є природним етапом розвитку емпатії.

5. За шкалою «Д. Соціальні вподобання» ми прослідкували безпрецедентну категоричність й чіткість: уявлення про ідеальну модель соціальної взаємодії залишається жорстко гетеросексуальним (середні значення є найнижчими з-поміж усіх шкал – не перевищують 1,30). Це вказує на колосальні труднощі із соціальним самовираженням. Навіть якщо внутрішньо підлітки флюїдні, вони налаштовані проводити жорстку «фільтрацію» свого видимого оточення, зберігаючи домінантність гетеросексуальності в компаніях, щоб уникнути булінгу та маргіналізації.

6. За шкалою «Ж. Стиль життя» та «З. Сексуальна самоідентифікація» у вимірі теперішнього показники суттєво зросли (до 1,45 та 1,37 відповідно), що є прямим індикатором кризи невизначеності та втрати дитячої стабільності. У майбутньому ж значення знову цілеспрямовано зменшуються, демонструючи бажання зберегти фасад гетеросексуальності з лише мінімальною, прихованою тенденцією до бісексуальності.

Загалом, застосування багатовимірної Методики Ф. Клейна дозволило достовірно встановити, що сам процес формування сексуальної ідентичності в підлітків є глибоко кризовим і нелінійним. Розрив між внутрішніми інтенціями (теперішнє) та соціально обумовленими очікуваннями від себе (майбутнє) створює постійне психологічне напруження.

Надалі було проведено обробку результатів за двовимірною Методикою визначення сексуальної орієнтації М. Стормса. Оскільки ця методика вимірює

гомоеротизм та гетероеротизм як дві незалежні змінні, вона дозволила більш точно ідентифікувати приховані типи орієнтації, які губилися на одномірній шкалі Кінсі (рис. 2.2).

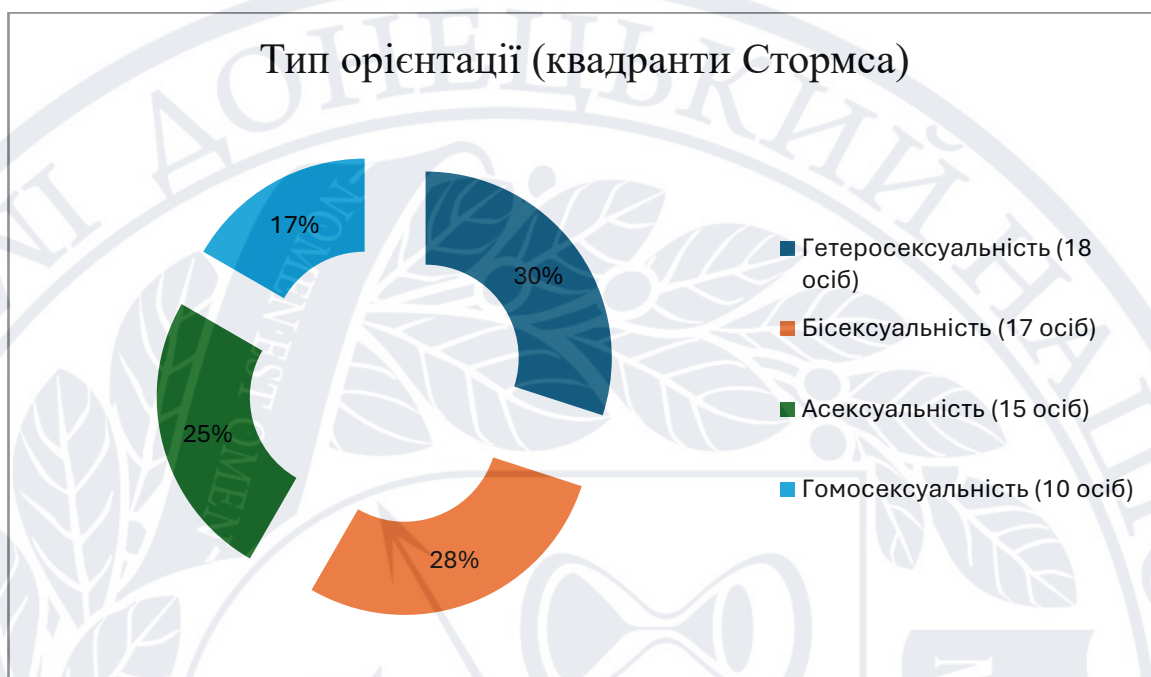

Рис. 2.2. Розподіл респондентів за типами сексуальної орієнтації (квадранти Стормса), %

Зважаючи на розподіл у матриці Стормса, картина кардинально змінюється. Хоча гетеросексуальність залишається на першому місці (30 %, 18 осіб), розрив між нею та іншими типами стрімко скорочується. На другому місці опиняється бісексуальність (28,33 %, 17 осіб). Такі результати, що базуються переважно на аналізі еротичних реакцій та фантазій, переконливо свідчать про те, що сексуальна ідентичність підлітків на базовому, інстинктивному рівні перебуває на етапі активного та гнучкого становлення.

Підлітки ще не можуть стовідсотково визначитися з моносексуальним вектором і знаходяться в постійному пошуку себе. З погляду психології, така висока розповсюдженість бісексуального потенціалу є ресурсом для розвитку емоційного інтелекту. У міжособистісних стосунках ця особливість може проявлятися через збільшення емпатичного та толерантного ставлення до інакшості, особливо якщо освітнє середовище культивуватиме повагу до різноманіття [30].

Однак, через тиск гетеронормативності багато з цих бісексуально-орієнтованих підлітків змушені дотримуватися стандартних «вимог» й відкрито висловлювати свої вподобання виключно в бік протилежної статі. Більше того, внутрішній конфлікт між прихованими потягами та соціальною нормою може ставати фактором гіперкомпенсації: деякі підлітки, відчуваючи в собі ненормативні потяги, можуть агресивно конфліктувати з відкритими представниками ЛГБТ-спільноти, намагаючись відвести підозри від себе та відстояти власну "нормальність" у групі.

Окремої уваги заслуговує виявлення значного відсотка асексуальності (25%, 15 осіб) – стану, що характеризується низьким рівнем як гомо-, так і гетероеротизму. У контексті вікової психології 14-16 років це явище не слід трактувати як довічну сексуальну девіацію або розлад. Це, швидше за все, прояв фізіологічної затримки пубертату, дія потужних механізмів психологічного захисту (витіснення сексуальності через страх перед відповідальністю дорослішання) або наслідок надмірної сублімації життєвої енергії в академічну діяльність [31].

Наступним кроком було оброблено емпіричні дані, отримані за допомогою авторської анкети, що дозволило оцінити соціально-психологічний контекст. Аналіз здійснювався послідовно по кожному з 11 питань.

Відповідаючи на питання № 1 «Чи комфортно вам у своїй статі?», абсолютна більшість опитуваних підлітків (95%) обрала варіант «Так». Ці результати вказують на високий рівень цисгендерності у вибірці: гендерна ідентичність підлітків повністю збігається зі статтю, приписаною їм при народженні. Як наслідок, процес формування їхньої сексуальної ідентичності не обтяжується паралельною кризою гендерної дисфорії. Це дозволяє особам підліткового віку фокусувати всі свої внутрішні ресурси виключно на дослідженні еротичних вподобань.

Відповіддю на питання № 2 «Як ви ставитесь до традиційних уявлень про "чоловічу" та "жіночу" поведінку?» у більшості стала опція «частково згоден» (48,33 %, 29 осіб). Ці дані висвітлюють глибокий когнітивний дисонанс

сучасного покоління. Підлітки готові визнати існування традиційних гендерних норм як соціального факту, але вони більше не бажають беззаперечно інтеріоризувати їх і переносити на власну сексуальну поведінку чи фантазії. Такий конфлікт між архаїчними суспільними уявленнями та прогресивними внутрішніми відчуттями стає каталізатором гнучкості, розмиваючи кордони між маскулінністю та фемінінністю, і сприяє формуванню бісексуальних або асексуальних патернів [32].

Відповідями на питання № 3 «Чи вважаєте, що ваша поведінка відповідає вашій статі?» у 86,67 % (52 особи) було «так». Цей парадокс (незгода з традиційними нормами, але слідування їм у поведінці) свідчить про те, що підлітки формують власну сексуальну ідентичність у прихованому режимі, окремо від боротьби за гендерні ролі на публіці. Вони свідомо обирають шлях найменшого спротиву: публічно поведуться згідно з соціальними очікуваннями, створюючи "нормативний фасад", щоб перебувати під соціальним захистом і не потерпати від кібербулінгу чи остракізму, але внутрішньо залишаються вірними своїм індивідуальним вподобанням.

Відповідями на питання № 4 «Вкажіть, про кого ви частіше мали сексуальні фантазії протягом останніх трьох місяців?» у більшості була опція «Переважно про осіб протилежної статі» (45 %, 27 осіб). Це підтверджує тезу про те, що на рівні глибокого несвідомого базові еротичні імпринти підлітків все ще залишаються гетеросексуальними. Трансформація сексуальної ідентичності на рівні стійких фізіологічних реакцій та сновидінь відбувається значно повільніше, ніж зміна свідомих, декларативних поглядів на сексуальність.

Відповідями на питання № 5 «Яку частку вашого поточного сексуального досвіду було отримано з особами тієї ж статі, що й ви?» у 78,33 % (47 осіб) була «Я не мав сексуального досвіду». Це критично важливий показник, який доводить, що сексуальна ідентичність сучасних 14-16 річних підлітків формується переважно превентивно - у когнітивній та емоційній площині, на основі теоретичних знань, медіаконтенту та фантазій, а не через практичний досвід. Внутрішнє самовизначення випереджає поведінкову реалізацію. Це

свідчить про ефективність сучасних неформальних практик сексуальної освіти, які акцентують увагу на важливості психологічної готовності до вступу в стосунки та формують культуру згоди [10].

Відповіддю на питання № 6 щодо згоди з твердженням: «Мені повністю комфортно ділитися особистими переживаннями, фантазіями з іншими людьми» середній показник склав лише 2,9 бала з 5. Ці результати оголюють високий рівень стигматизації теми. Сексуальність залишається для підлітків зоною підвищеної вразливості, яку вони піддають суворому самоконтролю. Вони не довіряють найближчому оточенню і прагнуть стримано поводитися, що в перспективі може призвести до самозасуджувальної чи глибоко ізоляційної поведінки, особливо у випадках негетеросексуальної орієнтації.

Цю тенденцію підтверджує питання № 7 «Якщо ви відчуваєте потребу обговорити ваші сексуальні вподобання, до кого ви звернетесь?», де 53,33 % (32 особи) обрали «Ні до кого, бо я не обговорюватиму цю тему з іншими». Формування ідентичності відбувається в умовах абсолютної приватності та психологічної самотності. Відсутність безпечного простору для вербалізації своїх потягів стає серйозною перешкодою для інтеграції сексуальності в загальну структуру особистості [29].

Попри соціальну ізоляцію, відповідь на питання № 8 «Наскільки Ви приймаєте свої почуття, пов'язані з сексуальним потягом?» продемонструвала, що 65 % (39 осіб) їх «повністю приймають». Згідно з концептуальною моделлю ідентичності В. Касс (Cass Identity Model), такий показник означає, що більшість опитаних успішно подолали первинні стадії «Плутанини ідентичності» (Identity Confusion) та «Порівняння ідентичності» (Identity Comparison). Вони перейшли до стадії «Прийняття» (Identity Acceptance), демонструючи високий рівень внутрішньої толерантності та прагнення отримувати психологічний комфорт від своєї природи, ігноруючи нав'язане суспільством почуття провини.

Відповідь на питання № 9 «Чи впевнені Ви у своєму розумінні власної сексуальної ідентичності?» (76,67 % відповіли «так») додатково підтверджує досягнення підлітками стадії когнітивного синтезу. Вони розглядають свою

сексуальність не як хаотичний набір інстинктів, а як свідомо прийняте, раціоналізоване рішення, гармонійно поєднане з іншими аспектами "Я".

Відповідями на питання № 10 «Хто найбільше впливає на формування сексуальної ідентичності підлітків?» стали «соціальні мережі» (33,33 %, 20 осіб) та «друзі» (26,67 %, 16 осіб). Цей результат є вкрай симптоматичним. Сучасні підлітки формують свою сексуальну ідентичність поза межами традиційних інститутів соціалізації (родина, школа, церква). Цифровий простір та соціальні мережі перебрали на себе функцію головного агента сексуального виховання. Соціальні платформи надають підліткам те, що не може дати школа: підтримку однодумців, анонімність, доступ до репрезентації різних культурних досвідів та валідацію будь-яких ненормативних почуттів. Проте моделі поведінки, засвоєні в інтернеті, часто бувають відірваними від реальності, що створює нові ризики для психологічного здоров'я.

Відповіддю на питання № 11 «Чи вважаєте Ви, що питання сексуальності достатньо обговорюються у суспільстві?» у 41,67 % (25 осіб) була «ні». Це свідчить про гостру незадоволеність підлітків рівнем суспільного дискурсу. Лицемірство дорослого світу та табування важливих тем підштовхує осіб підліткового віку шукати сурогатні джерела інформації та ще більше замикатися в собі.

У таблиці 2.8 систематизовано отримані емпіричні дані опитування, які характеризують основні аспекти формування сексуальної ідентичності підлітків.

Таблиця 2.8. Узагальнення результатів опитування щодо формування сексуальної ідентичності підлітків (n = 60)

№	Зміст питання	Ключова відповідь	К-сть (осіб)	%	Узагальнений висновок
1	Комфорт у своїй статі	Так	57	95,00	Високий рівень цисгендерності
2	Ставлення до гендерних норм	Частково згоден	29	48,33	Часткове прийняття традиційних норм
3	Відповідність поведінки статі	Так	52	86,67	Поведінкова конформність

4	Сексуальні фантазії	Протилежна стать	27	45,00	Домінування гетероспрямованих фантазій
5	Сексуальний досвід	Відсутній	47	78,33	Ідентичність формується без практики
6	Комфорт у відкритості (1–5)	Середній бал	–	2,9	Низька відкритість, висока стигматизація
7	Обговорення сексуальності	Ні з ким	32	53,33	Висока соціальна ізоляція
8	Прийняття почуттів	Повністю приймаю	39	65,00	Високий рівень самоприйняття
9	Усвідомлення ідентичності	Так	46	76,67	Сформоване когнітивне розуміння
10	Основний вплив	Соцмережі	20	33,33	Домінування цифрового середовища
		Друзі	16	26,67	Значна роль ровесників
11	Достатність обговорення	Ні	25	41,67	Незадоволеність суспільним дискурсом

Після завершення якісно-описового аналізу сирих даних, ми перейшли до перевірки гіпотез за допомогою апарату математичної статистики, щоб виявити закономірності впливу гендерного фактору на сексуальну ідентичність. Усі розрахунки здійснювалися у статистичному пакеті SPSS. Первинний розвідувальний аналіз емпіричного розподілу за допомогою критерію Шапіро-Вілکا беззаперечно довів, що наша вибірка за всіма шкалами не підлягає закону нормального розподілу (асимпт. знач. $p < 0,05$).

Враховуючи цю обставину та специфіку порядкових психометричних шкал, ми були змушені відмовитися від параметричних методів (таких як t-критерій Стюдента) та обрали непараметричний U-критерій Манна-Уїтні. Математична логіка цього тесту полягає у спільному ранжуванні всіх значень обох вибірок з подальшим порівнянням сум рангів: якщо справжня різниця існує, високі ранги будуть систематично концентруватися в одній із груп.

Формулювання гіпотез для критерію Манна–Уїтні:

Н₀ (нульова гіпотеза): немає статистично значущої різниці між юнаками та дівчатами у показниках типу сексуальної орієнтації.

H_1 (альтернативна гіпотеза): існує статистично значуща різниця між статевими групами.

З даних, згенерованих SPSS у таблиці рангів та таблиці тестових статистик, було виявлено єдину, але фундаментально важливу закономірність (табл. 2.9 та табл. 2.10.):

Таблиця 2.9. Результати ранжування показників типу сексуальної орієнтації за статтю респондентів (критерій Манна–Уїтні)

Стать респондентів	N	Середній ранг	Сума рангів
Чоловіча (юнаки)	29	34,71	1006,50
Жіноча (дівчата)	31	26,56	823,50
Загальна кількість	60		

Таблиця 2.10. Статистичні показники критерію Манна–Уїтні (шкала Кінсі)

Статистичні показники критерію	Значення для Шкали Кінсі
U Манна–Уїтні	327,500
W Вілкоксона	823,500
Z (стандартизоване значення)	-2,102
Асимпт. значущість (двобічна) p	0,036

Оскільки емпіричне значення рівня значущості становить $p = 0,036$, що є меншим за критичний поріг $\alpha = 0,05$, нульова гіпотеза H_0 відхиляється. Ми констатуємо статистично значущі відмінності між підлітками чоловічої та жіночої статі за типом сексуальної орієнтації (на базі Шкали А. Кінсі).

Психологічна та соціологічна інтерпретація цього феномена є ключем до розуміння процесів гендерної соціалізації. Хлопці підліткового віку демонструють вищі середні значення рангів (34,71). Аналіз їхнього розподілу свідчить про більш виражену поляризацію: юнаки частіше ідентифікують себе на крайніх позиціях континууму (0 – повна гетеросексуальність або 6 – повна гомосексуальність). Прояви проміжних варіантів, зокрема бісексуальної флюїдності, у цій групі менш виражені. Це може бути пов'язано з впливом

соціальних норм маскулінності, які передбачають більш чітке та однозначне самовизначення [32].

Натомість група дівчат-підлітків демонструє нижчий середній ранг (26,56), оскільки їхні відповіді масово концентруються в центральній зоні шкали Кінсі (переважно від 2 до 4 балів). Це доводить, що дівчата мають значно краще розвинену тенденцію до бісексуальних проявів, еротичної гнучкості та розмиття меж. Жіноча гендерна соціалізація в сучасному культурному просторі є більш пластичною: жінкам дозволяється проявляти ніжність до представниць своєї статі, експериментувати зі стилем (андрогінність) та емоційною близькістю без ризику тотального соціального осуду. Тому дівчата менш серйозно ставляться до тиску соціальних очікувань щодо моносексуальності і мають розширений простір для комфортного дослідження своєї справжньої природи.

Для повноцінної валідації висунутої гіпотези та інтеграції отриманих кількісних даних у реальний освітній контекст було впроваджено метод експертної оцінки педагогів. Оскільки вчителі не мають прямого доступу до інтимної архітекtonіки особистості підлітка, що підтверджується високим рівнем інкапсульованості теми (більше половини опитаних ні з ким її не обговорюють), експертна оцінка фокусувалася на зовнішніх поведінкових патернах, характері соціалізації, рівні конформності та наявності ознак соціальної дезадаптації. Для забезпечення об'єктивності кожен учень із вибірки в шістдесят осіб оцінювався вчителями за чотирма ключовими дескрипторами: рівнем нормативної конформності, характером міжособистісної взаємодії, емоційною стабільністю та загальним ризиком соціальної дезадаптації.

Аналіз першої типологічної групи підлітків, які демонструють стабільний гетеросексуальний фасад і складають відносну більшість вибірки, висвітлює механізми нормативної конформності. Учні цієї підгрупи, де за даними критерію Манна-Уїтні спостерігається виражена поляризація та домінування юнаків, характеризуються високими балами соціальної адаптації. Наприклад, учень номер один демонструє підкреслено маскуліну поведінку, лідирує у спортивних

активностях і не має конфліктів із соціумом, що підтверджує безконфліктну інтеріоризацію гетеронормативної матриці та мінімальний ризик дезадаптації.

Проте в цій же групі експерти фіксують випадки захисної гіперкомпенсації. Учень номер чотири виявляє високу конформність, яка поєднується з вербальною агресією та жорсткими кпинами щодо фемінінних однолітків. Це вказує на те, що внутрішній страх невідповідності канону маскулінності штовхає підлітка до агресії, яка стає фактором ризику дезадаптації в деструктивному середовищі. Серед дівчат цієї групи учень номер дев'ять чітко слідує традиційній моделі та має високий академічний статус, тоді як учень номер чотирнадцять створює лише видимий нормативний фасад, виявляючи приховану тривожність у приватних бесідах через соціокультурний тиск. Експертний висновок щодо цієї підгрупи доводить, що стабільна соціалізація протікає успішно лише за умови беззаперечного прийняття правил середовища, а будь-яке приховане відхилення маскується через страх втрати статусу.

Друга типологічна група, що відображає еротичну гнучкість та немоносексуальну флюїдність, охоплює переважно дівчат, що узгоджується з отриманим статистично значущим показником асимптотичної значущості $p = 0,036$ та нижчим середнім рангом жіночої вибірки. Спостереження педагогів фіксують тут значно вищу пластичність поведінкових проявів. Учень номер двадцять активно експериментує зі стилем, носить андрогінний одяг та будує глибокі емоційні, платонічні зв'язки з дівчатами, що свідчить про гнучкість жіночої соціалізації без гострого первинного конфлікту з оточенням. Водночас у деструктивному соціокультурному середовищі за відсутності підтримки ризику суттєво зростають. Учень номер двадцять три періодично замикається в собі та гостро реагує на розмови про традиційні цінності на уроках, що вказує на високий ризик дезадаптації. Для юнаків цієї групи, як-от учня номер двадцять вісім, який є витонченим і емпатичним та тримається осторонь домінуючих маскулінних груп, наявність бісексуального потенціалу робить його мішенню для остракізму з боку однолітків. Учень номер тридцять три успішно використовує копінг-стратегію жорсткої фільтрації оточення, активно

трансляючи прогресивні погляди в цифровому просторі, але поводячись максимально стримано в класі. Педагогічна експертиза цієї групи підтверджує, що флюїдність виступає тригером потенційної дезадаптації, яка протікає значно гостріше у хлопців через жорсткі вимоги соціуму до чоловічої ролі.

Третя типологічна група репрезентує асексуальний патерн, який за результатами матриці Стормса охоплює чверть респондентів і характеризується низьким рівнем як гомо-, так і гетероеротизму. Педагогічні спостереження підтверджують дію механізмів захисного витіснення та сублімації. Учень номер тридцять сім демонструє тотальну гіперфіксацію на навчанні та олімпіадах, повністю ігноруючи романтичні чи сексуальні динаміки в колективі, що вказує на успішну сублімацію лібідінозної енергії в академічні досягнення. Учень номер сорок один обирає позицію невидимки, є скромною і тихою дівчиною, яка уникає обговорення гендерних ролей, що свідчить про витіснення сексуальності через страх перед відповідальністю дорослішання. Учень номер сорок вісім виявляє інфантильність у поведінці, уникає великих компаній та повністю занурений у цифровий світ і гаджети, що трактується як фізіологічна або психологічна затримка пубертату. Експерти зазначають, що ця група є зовні найбільш безпечною для закладу освіти, проте відсутність потягу часто маскує високий рівень внутрішньої тривоги перед табуованою темою, що вимагає превентивної психолого-педагогічної підтримки.

Четверта типологічна група охоплює підлітків із поляризованою кризою ідентичності та вираженим негетеросексуальним вектором, що найчастіше зустрічається серед юнаків у межах виявленої статевої диференціації. Педагогічні спостереження фіксують тут критичні рівні дезадаптації та міноритарного стресу. Учень номер п'ятдесят два характеризується різкими перепадами настрою, спалахами захисної агресії або глибокої апатії, а також вкрай низькою довірою до педагогів через жорсткий розрив між внутрішніми інтенціями та очікуваннями соціуму. Учень номер п'ятдесят п'ять виявляє виражену емоційну відстороненість, зниження успішності та часті пропуски занять без поважних причин, оскільки його психологічна енергія повністю

витрачається на внутрішню боротьбу зі стигмою та страх перед викриттям. Учень номер п'ятдесят дев'ять має явні конфлікти з батьками та шукає підтримки виключно в маргіналізованих підліткових групах поза школою, що ілюструє руйнування традиційних інститутів соціалізації під впливом деструктивного соціокультурного середовища.

Загальне аналітичне узагальнення експертних оцінок повністю підтверджує робочу гіпотезу дослідження про існування закономірного взаємозв'язку між особливостями становлення сексуальної ідентичності підлітків та рівнем і характером їхньої соціалізації. Зіставлення результатів свідчить, що підлітки, чия ідентичність збігається з нормативними очікуваннями, мають високі показники адаптованості, тоді як особи з флюїдною або негетеросексуальною ідентичністю зазнають суттєвих деформацій у процесі соціалізації. Фактор статевого диморфізму, доведений критерієм Манна-Уїтні, підтверджується тим, що хлопці перебувають під жорсткішим пресингом маскулінності, тому їхня соціалізація є більш крихкою і частіше призводить до захисної агресії або глибокої ізоляції. У дівчат цей процес проходить мікросоціально м'якше завдяки вищій пластичності жіночого середовища. Зважаючи на те, що більшість підлітків через страх булінгу обирає стратегію приховування та побудови нормативного фасаду, відсутність безпечного освітнього простору та належної психолого-педагогічної підтримки неминуче перетворює специфіку сексуальної ідентичності на серйозний фактор ризику соціальної дезадаптації.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи результати масштабного емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення психологічних особливостей сексуальної ідентичності підлітків та її впливу на процеси соціалізації, можна сформулювати низку концептуальних та практично значущих висновків:

По-перше, дослідження виявило фундаментальний парадокс між свідомою соціальною ідентифікацією та глибинними психосексуальними інтенціями сучасних підлітків. Незважаючи на те, що майже половина вибірки (48,33%) на

свідомому рівні декларує ексклюзивну гетеросексуальність, багатовимірні діагностичні інструменти (моделі Клейна та Стормса) довели наявність безпрецедентно високого рівня сексуальної флюїдності. Майже 30% підлітків мають виражений бісексуальний потенціал на рівні еротичних фантазій та внутрішніх потягів, що свідчить про те, що підліткова сексуальність у пубертатному віці є дифузною і багатогранною, але згодом штучно обмежується прокрустовим ложем суспільних норм.

По-друге, аналіз часової динаміки ідентичності викрив наявність глибокої, прихованої психологічної кризи, пов'язаної з гетеронормативним тиском соціуму. Підлітки дозволяють собі свободу експериментування та відхід від нормативності виключно у теперішньому вимірі, на рівні невидимих для інших фантазій та емоцій. Проте їхні проєкції на ідеалізоване майбутнє відображають регресивну копінг-стратегію: вони прагнуть консерватизувати власну поведінку, загнати себе у жорсткі рамки гетеросексуальності та цензурувати власні потяги задля досягнення соціальної безпеки і уникнення остракізму.

По-третє, статистична обробка даних за допомогою критерію Манна-Уїтні ($p = 0,036$) дозволила достовірно довести гендерну асиметрію в процесах формування сексуальної ідентичності. Патріархальний конструкт маскулінності змушує хлопців-підлітків приймати радикальні, полярні типи ідентичності, придушуючи гнучкість через страх демаскулізації. Натомість дівчата, завдяки більш лояльним рамкам фемінної соціалізації, здатні вільніше інтегрувати бісексуальні та платонічні компоненти у свою ідентичність, залишаючись при цьому психологічно стабільними.

По-четверте, виявлено кризу традиційних інститутів соціалізації. Підлітки категорично відмовляються обговорювати сенситивні теми зі своїм найближчим офлайн-оточенням (53,33% обирають мовчання), відчуючи брак безпечного простору та толерантності. Цей вакуум миттєво заповнюється соціальними мережами, які стають єдиним легітимним джерелом інформації та валідації ідентичності для сучасної молоді. Проте віртуалізація сексуальності без

належного психологічного супроводу може призводити до формування нереалістичних очікувань та ізоляції в реальному житті.

Таким чином, результати емпіричного дослідження беззаперечно підтверджують необхідність фахового втручання. Оскільки підлітки успішно проходять внутрішні когнітивні стадії прийняття себе (за моделлю В. Касс) , але страждають від відсутності зовнішньої підтримки, виникає гостра потреба у зміні освітнього та психологічного середовища.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ СЕКСУАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

3.1. Концептуальні засади та структура програми підтримки

Сучасний етап розвитку освітньої та психологічної науки характеризується глибоким переосмисленням процесів соціалізації, становлення особистості та формування ідентичності в підлітковому віці. Підлітки та молодь у сучасному світі неминуче зустрічаються зі значними, а подекуди й травматичними викликами, які безпосередньо пов'язані з їхньою сексуальністю, тілесністю та сексуальною поведінкою. Вони стикаються з інтенсивними фізіологічними змінами у своєму тілі, нестійкістю емоційних станів та зростаючим тиском з боку мінливого соціального середовища, що в сукупності може викликати глибокі внутрішні розбіжності між їхніми істинними бажаннями та жорсткими суспільними або родинними очікуваннями.

Психологічні аспекти, пов'язані з розвитком сексуальності, охоплюють не лише біологічне дозрівання, але й складні багаторівневі процеси формування сексуальної ідентичності, переживання почуття статевої привабливості, усвідомлення та прийняття різноманіття сексуальних орієнтацій, а також оволодіння критично важливими навичками побудови здорових, консенсусних та безпечних міжособистісних відносин.

Теоретико-методологічним фундаментом розробленої програми психолого-педагогічної підтримки виступають передові світові концепції розвитку сексуальної ідентичності, зокрема визнані науковою спільнотою моделі В. Касс та Р. Тройдена. Відповідно до цих концептуальних підходів, сексуальна орієнтація розглядається не як статична даність, а як складний конструкт, що визначається глибинними особистими почуттями романтичного та сексуального привертання [4].

Важливим постулатом є те, що сексуальна орієнтація може бути і має бути концептуально відокремлена від безпосередньої сексуальної поведінки чи

публічної самоідентифікації особистості, оскільки людина може усвідомлювати свої почуття, але утримуватися від їх реалізації через соціальний тиск. Згідно з дослідженнями, люди можуть відкривати та переосмислювати свою сексуальну орієнтацію протягом усього свого життя, і для підлітків цей процес є надзвичайно складною, кризовою частиною їхнього особистісного розвитку та соціального самовизначення. Сексуальна орієнтація є багатовимірним та глибоко індивідуальним аспектом людської ідентичності, що вимагає від психологів та педагогів відмови від спрощених бінарних схем та переходу до феноменологічного розуміння особистості здобувача освіти.

Спираючись на ці концептуальні засади, для формування у здобувачів освіти дев'ятих та десятих класів навичок із самосприйняття, глибокої психологічної рефлексії та толерантності до сексуальної ідентичності інших осіб, нами було розроблено та практично реалізовано спеціалізований профілактично-розвивальний тренінг на тему «Хто я і хто мені подобається насправді?». Даний тренінговий комплекс було обережно та планомірно застосовано щодо учнів двох старших класів загальноосвітнього навчального закладу. Організаційна структура передбачала, що тривалість кожної зустрічі становила один стандартний академічний урок, тобто сорок п'ять хвилин. Такий часовий формат був обраний не випадково, адже він відповідає природним ритмам концентрації уваги підлітків та дозволяє органічно інтегрувати профілактичну роботу в наявну сітку шкільного розкладу без надмірного перевантаження учнів.

Матеріально-технічне та методичне забезпечення, необхідне для ефективного проведення тренінгу, включало базовий набір канцелярського приладдя (маркери різних кольорів, папір формату А4, стікери), а також спеціально підготовлені дидактичні матеріали для групових та індивідуальних вправ. Важливим компонентом стали техніки мозкового штурму, ретельно відібрані відеоматеріали з елементами кінотерапії та специфічний музичний супровід, який виконував функцію регуляції емоційного фону в аудиторії, допомагаючи знизити рівень базової тривожності перед обговоренням

сенситивних тем. Цільовою аудиторією тренінгу виступили підлітки віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Вибір саме цієї вікової когорти зумовлений тим, що згідно з теоріями вікової психології, саме в цей період відбувається активна фаза психосексуального розвитку, сепарація від батьківських установок, кристалізація власного світогляду та перші спроби побудови свідомих романтичних взаємин.

Обґрунтованість розробленої і реалізованої з учнями розвивальної програми профілактично-розвивального тренінгу зумовлена використанням максимально широкого та диверсифікованого спектру інструментів реалізації психологічного впливу на підлітків. Розуміючи, що сучасні школярі мають різні канали сприйняття інформації, програма гармонійно поєднувала візуальні стимули (відеоматеріали), аудіальні та вербальні компоненти (керовані дискусії, мозкові штурми) та кінестетичні практики (просторові переміщення, рольові вправи). Такий мультимодальний підхід забезпечив глибоке занурення в тематику. Крім того, дана тренінгова програма виконувала не лише просвітницьку, але й потужну функцію соціальної інтеграції осіб. Механіка вправ була побудована таким чином, що до активної індивідуальної та групової роботи залучалися абсолютно всі учасники, незалежно від їхнього початкового рівня комунікабельності чи відкритості, що унеможливлювало маргіналізацію окремих учнів у просторі класу.

Фундаментальними опорами, на яких базувалася вся етика проведення тренінгу, стали три ключові психологічні принципи: принцип безоцінкового ставлення, принцип сенсорної інтеграції та принцип припинення діяльності.

Принцип безоцінкового ставлення полягав у суворій забороні для ведучого (а також для інших учасників) робити будь-які суб'єктивні висновки про індивідуальні психологічні характеристики учнів, їхню зовнішність, висловлені думки чи потенційні сексуальні преференції, і тим більше - публічно їх озвучувати чи критикувати. Цей принцип є критично необхідним для створення атмосфери абсолютної психологічної безпеки, де підліток не боїться бути покараним за відвертість.

Принцип сенсорної інтеграції передбачав постійне використання наочного матеріалу з чіткими, несуперечливими поясненнями, що сприяло кращому когнітивному засвоєнню складної термінології та абстрактних понять.

Принцип припинення (або принцип добровільності) гарантував кожному без винятку учню невід'ємне суверенне право припинити свою участь у будь-якій вправі або загалом у тренінговій діяльності в той момент, коли він відчує психологічний дискомфорт, без необхідності виправдовуватися перед колективом чи викладачем. Ці принципи детально роз'яснювалися на самому початку, після чого група мала можливість внести свої доповнення, перетворюючи ці правила на спільний суспільний договір у межах кабінету [36].

Архітектура самого тренінгу вибудовувалася суворо поетапно, із неухильним дотриманням методологічної вимоги щодо логічного, послідовного використання вправ та психотехнік, які поступово поглиблювали рівень саморозкриття групи.

Першим етапом тренінгу став вступний етап. Його головна психологічна мета передбачала зняття первинної напруги, знайомство учасників з ведучим та одне з одним у новому, неформальному контексті, детальне пояснення етичних правил роботи та узгодження спільної мети такої співпраці. Задля подолання комунікативних бар'єрів були застосовані спеціальні техніки криголами. Техніка «Дивися крізь мене» забезпечувала знайомство через анонімний обмін аркушами паперу та подальше оголошення цікавих, неочевидних фактів про учасників. Ця вправа яскраво демонструвала підліткам, наскільки їхні зовнішні враження одне про одного можуть відрізнятися від внутрішньої реальності, руйнуючи таким чином первинні стереотипи. Вправа «Додай щось нове» стосувалася безпосереднього формування переліку правил тренінгу, де кожен учень міг запропонувати правило, яке б зробило його перебування в групі комфортнішим.

Особливе психоаналітичне значення на вступному етапі мала техніка «Таємниці власного Я». Дана вправа глибоко розкриває індивідуальні риси ідентичності та вектор сексуальних вподобань через роботу з проективним матеріалом. Учасникам пропонувалося заповнити аркуш паперу, візуально

розділений навпіл, де одна частина символізувала соціальну персону (те, що людина демонструє світу), а інша - тіньову частину (приховані бажання). Такий формат дозволяв підліткам безпечно транслювати власні свідомі та, що важливіше, несвідомі сексуальні чи романтичні бажання, не наражаючись на небезпеку осуду [37].

Вправа «Що я очікую» реалізовувалася через заповнення кольорових стікерів, які потім прикріплювалися на спільний фліпчарт, що дозволяло ведучому відкалібрувати свій підхід відповідно до реальних запитів аудиторії. Логічним завершенням вступного етапу стала інформативно-просвітницька міні-лекція з науковим, дестигматизуючим поясненням суті сексуальної ідентичності, її відмінностей від гендерної ролі та сексуальної орієнтації.

Другим і найбільш об'ємним став формувальний етап тренінгу. Його стратегічне завдання полягало у виробленні в учасників чіткого когнітивного розуміння власної сексуальної ідентичності та цілеспрямованому формуванні стійких навичок толерантного ставлення до інших людей, незважаючи на їхню сексуальну орієнтацію чи специфічні романтичні вподобання. З цією метою був використаний комплекс дискусійних та проєктивних вправ. Зокрема, глибокий резонанс викликала вправа «Аргументи за і проти сексуального дебюту». Ведучий об'єднував учасників у мікрогрупи та пропонував обговорити об'єктивні позитивні та негативні сторони початку статевого життя для підлітка п'ятнадцяти-шістнадцяти років. Результати цього інтенсивного обговорення виносилися на загальний фіксувалися маркерами на ватмані. Психологічний сенс цієї вправи полягав у тому, щоб перевести тему ранніх статевої стосунків з площини емоційних імпульсів та соціального тиску з боку однолітків у площину раціонального аналізу. Ведучий фасилітував дискусію питаннями про вікову готовність до інтимних стосунків, підводячи учнів до висновку, що оскільки підлітки знаходяться у процесі активного пізнання себе, поспіх у реалізації сексуальності може бути травматичним.

Для роботи з когнітивними викривленнями використовувалася рухлива вправа «Міфи і факти про сексуальну поведінку». Оскільки при прийнятті

рішень щодо реалізації сексуальності молода людина дуже часто спирається на недостовірну інформацію з сумнівних джерел, що може негативно впливати на її здоров'я, критично важливо навчити підлітків розрізняти наукові факти та суспільні стереотипи. Ведучий розташовував у різних кутках кімнати таблички з написами «Згоден», «Не згоден», «Важко відповісти» і послідовно озвучував суперечливі твердження щодо сексуальності. Учасникам необхідно було здійснити вибір і стати біля відповідної таблички, після чого вони мали аргументувати свою позицію. Це сприяло розвитку критичного мислення та вмінню вести толерантну дискусію з опонентами.

Надзвичайно потужною в контексті деконструкції гендерних стереотипів стала проєктивна вправа «Історія одного кохання». Використовуючи фліп-чарт та набір кольорових фігурок без чітко виражених статевих ознак, ведучий моделював ситуації міжособистісної взаємодії. Це дозволяло підліткам абстрагуватися від нав'язаних суспільством гетеронормативних шаблонів та зосередитися на емоційній сутності взаємин, усвідомлюючи, що в кожній людині, незалежно від її статі, гармонійно поєднуються різні відсотки чоловічих та жіночих психологічних якостей, а поняття «чистого» типу є штучним конструктом. Кульмінаційною точкою формувального етапу стала спільна демонстрація ретельно підбраного уривку з художнього фільму «З любов'ю, Саймон». Момент, де головний герой наприкінці кінострічки долає страх, розкриває свою гомосексуальну орієнтацію публічно і зустрічає партнера за підтримки оточення, став потужним тригером. Це активувало глибоку дискусію в групі, дозволило учасникам через механізми емпатичної ідентифікації пережити катарсис та усвідомити екзистенційну важливість емоційної підтримки та реальні життєві переваги толерантності.

Третім і фінальним став завершальний етап тренінгу. Він структурно передбачав узагальнення отриманого масиву знань, рефлексію пережитих емоцій та міцну фіксацію толерантної позиції у свідомості підлітків. Для формування навичок асертивності та захисту особистих кордонів була проведена рольова вправа «Вміння відмовляти», яка моделювала ситуації тиску та навчала

екологічним способам говорити «ні» в контексті сексуальної чи романтичної взаємодії. Проективна вправа «Асоціації» сприяла виявленню залишкових стереотипів, а класична техніка «Мікрофон» дозволила кожному учаснику, передаючи умовний мікрофон одне одному, вербалізувати свої головні інсайти та описати емоційний стан наприкінці заняття. Як елемент пролонгованої терапевтичної дії, учасникам було запропоновано вести особистий відеоблог або текстовий щоденник щодо рефлексивного опису ситуацій з реального життя, коли ними була проявлена або спостерігалася толерантність у бік представників інших сексуальних орієнтацій.

Наприкінці тренінгової сесії ведучий надав підліткам структурований перелік практичних рекомендацій, спрямованих на збереження ментального здоров'я. Зокрема, наголошувалося на критичній необхідності формування безпечного «кола довіри» шляхом ретельної селекції кількох осіб, яким підлітки можуть без страху осуду розповісти про свої сексуальні вподобання, сумніви чи переживання, і які є адекватними зразками соціальної поведінки для них. Рекомендувалося щоденне тренування навичок емпатійності через постійні свідомі спроби ставити себе подумки на місце співрозмовника або людини, яка зазнає цькування. Важливим аспектом стало заохочення підлітків оформити свій особистий робочий та розважальний простір, а також зовнішній імідж таким чином, аби вони приносили максимальний психологічний комфорт та естетичне задоволення, повністю ігноруючи деструктивний соціальний чи гендерний тиск. Зрештою, учням було пояснено механізм використання психологічної техніки підкріплення, що передбачає свідоме висловлення безумовного схвалення, прийняття і нормалізацію дій у відповідь на кожен випадок, коли інший підліток наважувався розкрити комусь свої глибокі сексуальні переживання чи камінг-аут.

Досягнуті результати проведеної тренінгової зустрічі перевершили початкові очікування та підтвердили валідність розробленої програми. По-перше, учасники тренінгу продемонстрували здатність надати чітке, науково коректне визначення сексуальної ідентичності та її видів, розмежовуючи міфи та

факти. По-друге, що є найбільш вагомим поведінковим індикатором, підлітки стали самостійно проявляти ініціативу щодо обговорення сенситивних питань сексуальної ідентичності, демонструючи зниження рівня табуованості теми та страху перед соціальним осудом. По-третє, завдяки практичним вправам, учні успішно опанували альтернативні, екологічні способи вираження накопиченого меншинного стресу та каналізації інших негативних емоцій, які були безпосередньо спричинені складнощами формування в них сексуальної ідентичності в умовах гетеронормативного суспільства.

3.2. Практичні рекомендації щодо впровадження програми в освітньому середовищі

Ефективність будь-якої локальної, навіть найдосконалішої програми психолого-педагогічної підтримки неминуче нівелюється, якщо вона не супроводжується системною, макрорівневою трансформацією всього освітнього середовища. Реалізація точкових тренінгів без зміни загальної культури закладу освіти нагадує симптоматичне лікування без усунення першопричини хвороби. Сучасні соціологічні та психологічні дослідження яскраво ілюструють кричущу необхідність системних змін у підходах до ЛГБТ-підлітків у закладах освіти України. Масштабне Національне дослідження шкільного середовища, проведене експертами громадської організації «Батьківська ініціатива «ТЕРГО», виявило катастрофічний рівень стигматизації, булінгу та системного насильства щодо молоді з числа ЛГБТК+. Отримані статистичні дані, що базуються на опитуванні понад 1700 підлітків з усіх регіонів України, беззаперечно свідчать про те, що школа для абсолютної більшості таких дітей є місцем підвищеної небезпеки, постійного стресу та приниження гідності [38].

Наведена вище статистика демонструє глибину інституційної кризи. Той факт, що 87% ЛГБТ-дітей почувають себе маргіналізованими та виключеними зі шкільного життя, свідчить про тотальну відсутність інклюзивного простору. Гомофобія як гостра соціальна проблема несе руйнівні наслідки для життя дитини, виступаючи прямим каталізатором погіршення академічних результатів,

формування глибокої депресії, соціальної ізоляції та значного підвищення ризику суїцидальної поведінки. Проте найбільш лякаючим аспектом проблеми є інституційна співучасть педагогічного персоналу. Згідно з даними, у половині випадків вчителі та адміністрація займають позицію мовчазної згоди, ігноруючи акти насильства, а у 69% випадків - самі виступають джерелом гомофобних висловлювань. Враховуючи ці суворі реалії, практичні рекомендації щодо системного впровадження програми підтримки мають бути структурованими, багаторівневими та жорстко регламентувати роботу зі шкільними психологами, вчителями, адміністрацією та батьківською спільнотою.

Першочергового, невідкладного перегляду та модернізації потребує рівень фахової підготовки та гендерної компетентності працівників психологічної служби. Глибинне якісне дослідження досвіду роботи шкільних психологів, проведене соціологинею Олесею Трофименко (ЦСЕС ім. Ю. Саєнка) у Києві та Одесі, висвітлює масштабні проблеми в цій ланці.

Аналіз глибинних інтерв'ю показав, що знання шкільних психологів з тематики СОГІ (сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності) є несистематизованими, застарілими та містять величезні прогалини. Більшість опитаних фахівців припускалися базових термінологічних помилок: наприклад, розшифровуючи акронім ЛГБТ, вони трактували літеру «Т» як «трансвестити» замість коректного терміну «трансгендери», а гендерну ідентичність розуміли виключно в межах жорсткої патріархальної бінарності [39]. Жоден із психологів не зміг навести приклад успішної роботи з ситуаціями булінгу саме ЛГБТ-підлітків, що пояснюється політикою «невидимості» з боку адміністрацій шкіл, яким вигідно ігнорувати існування таких учнів.

Найбільшою перепорою для імплементації програми психологічної підтримки є феномен прихованої нетолерантності та патологізації серед самих фахівців. Попри зовнішнє декларування нейтрального ставлення за принципом «не нашкодь», значна частина психологів під час роботи керується власними релігійними або консервативними переконаннями. Вони схильні шукати вигадані «причини» формування орієнтації (звинувачуючи вплив інтернету,

моду чи психологічні травми), а деякі фахівці відкрито вважають одностатеві стосунки «гріхом» або психічним розладом. Зафіксовано випадки, коли шкільні психологи висловлювали переконання у необхідності «лікування» гомосексуальності методами релігійних організацій через «вигання бісів», або ж уникали роботи з такими підлітками через страх, перенаправляючи їх до християнських центрів, що є грубим порушенням професійної етики.

Для подолання цієї кризи необхідно запровадити обов'язкові сертифікаційні програми підвищення гендерної компетентності для всіх шкільних психологів. Відповідно до стандартів ЮНІСЕФ, фахівець повинен досконало знати законодавчі акти щодо протидії дискримінації, сучасні наукові теорії розвитку ідентичності, а також володіти інструментами саморефлексії для виявлення власних прихованих стереотипів, які можуть нашкодити клієнту. Психологічна робота з ЛГБТ-підлітком має категорично виключати спроби конверсійної терапії. Натомість її вектором має стати кризове консультування, допомога у прийнятті себе, підтримка в процесі сепарації від гомофобного оточення та робота з наслідками меншинного стресу.

На рівні вчителів-предметників та адміністрації школи критично важливою є імплементація чітких алгоритмів розбудови інклюзивного простору. Експерти наголошують, що для подолання проблеми адміністраціям шкіл рекомендується організовувати спеціалізоване навчання всього педагогічного колективу, використовуючи, наприклад, безкоштовні ресурси та дводенні тренінги за програмою «Школа для всіх: безпечне шкільне середовище», які проводить організація «ТЕРГО». Завдяки такому навчанню, побудованому на сучасній доказовій базі, педагоги опановують навички виявлення прихованого булінгу, вчаться вибудовувати довірливі стосунки з ЛГБТ-учнями та позбавляються міфів, що тягнуться з радянського минулого. Для самоосвіти також доступні онлайн-курси з відповідною сертифікацією.

Ключовою вимогою до вчителів є кардинальна зміна парадигми реагування на випадки цькування. Практика показує, що поради на кшталт «просто не звертай уваги» або «постарайся бути непомітним» є абсолютно деструктивними,

оскільки вони легітимізують насильство та залишають жертву ізольованою. Педагог зобов'язаний застосовувати принцип нульової толерантності до дискримінації, негайно і жорстко зупиняючи будь-які гомофобні чи трансфобні жарти або коментарі у класі. Враховуючи, що 55% підлітків не мають кому довіритися у школі, адміністрація повинна офіційно призначити та підготувати контактних осіб (наприклад, соціальних педагогів чи тьюторів), які слугуватимуть гарантами безпеки для вразливих учнів.

Надзвичайно серйозним аспектом, який повинен бути врахований при розробці шкільних політик, є профілактика сексуальної експлуатації та наруги (СЕН). Оскільки ЛГБТ-підлітки часто є відторгнутими своїми родинами та відчувають гострий брак емоційної прив'язаності, вони стають ідеальною мішенню для маніпуляторів та хижаків. Згідно з керівними принципами ЮНІСЕФ, працівники системи освіти (як і гуманітарні працівники) повинні суворо дотримуватися меж професійної взаємодії. Будь-які спроби вимагання сексуальних послуг в обмін на оцінки, захист чи підтримку є грубим порушенням, для якого не існує «другого шансу». Педагоги повинні бути навчені алгоритмам безпечного спілкування з постраждалими: не тиснути на підлітка з вимогою розповісти деталі насильства, забезпечити конфіденційність, запропонувати безпечне місце (наприклад, воду, серветки), дотримуватися принципу «не нашкодь» і за згодою дитини перенаправляти інформацію до компетентних правоохоронних або соціальних органів [40].

Окремим, можливо, найскладнішим і найделікатнішим напрямком впровадження програми є робота з родинами підлітків. Сім'я традиційно залишається найбільш впливовим інститутом соціалізації, проте момент розкриття дитиною своєї негетеросексуальної ідентичності (камінг-аут) дуже часто спричиняє глибоку кризу родинної системи. Деякі батьки не здатні змиритися з фактом, що ідентичність їхньої дитини не збігається із суспільними очікуваннями чи їхніми особистими проєкціями, що призводить до жорстоких суперечок, психологічного насильства, вигнання з дому або повного припинення спілкування.

Крім того, освітній заклад не повинен залишатися ізольованим у цій боротьбі. Практичні рекомендації передбачають створення міцної мережі перенаправлень до зовнішніх спеціалізованих інституцій. У випадках гострої кризової ситуації, коли шкільний ресурс вичерпано або родина налаштована вороже, фахівці повинні скеровувати підлітків до перевірених ЛГБТ-френдлі організацій. Наприклад, у Вінниці та інших містах функціонують ком'юніті-центри громадської організації «Інсайт», де молодь (від 12 років за згодою батьків, або старші підлітки) може отримати безкоштовну кваліфіковану психологічну допомогу, долучитися до груп підтримки та знайти безпечний простір без засудження. Також ефективним інструментом є використання спеціалізованих платформ (як-от «Rozmova»), що надають доступ до когнітивно-поведінкової терапії у френдлі-спеціалістів, або звернення до муніципальних центрів соціальних служб для роботи з випадками домашнього насильства. Залучення цього широкого спектру ресурсів забезпечує безперервність підтримки підлітка на всіх етапах його соціалізації.

Висновок до розділу 3

Підсумовуючи масштабні теоретичні напрацювання та практичний досвід щодо розробки та імплементації програми психолого-педагогічної підтримки соціалізації підлітків з різними особливостями сексуальної ідентичності, можна з впевненістю констатувати, що дана проблематика є однією з найбільш гострих, сенситивних та водночас критично важливих для сучасної системи освіти. Аналіз фундаментальних психологічних теорій, зокрема моделей формування ідентичності В. Касс та Р. Тройдена, чітко доводить, що усвідомлення власної негетеросексуальної орієнтації чи неконформної гендерної ідентичності є не просто етапом фізіологічного дозрівання, а надзвичайно складним, багаторівневим та часто болісним когнітивно-емоційним процесом. В умовах сучасного українського суспільства, яке все ще перебуває під потужним впливом традиціоналістських, консервативних та релігійних світоглядних наративів, цей процес обтяжується руйнівним феноменом меншинного стресу. Підлітки,

замість того щоб спрямовувати свій психологічний ресурс на академічні досягнення та творчий розвиток, змушені витратити його на виживання, приховування власної сутності та боротьбу зі страхом відторгнення найближчим соціальним оточенням.

Розроблений та апробований профілактично-розвивальний тренінг «Хто я і хто мені подобається насправді?» довів свою високу ефективність як інструмент мікрорівневого, точкового психологічного втручання. Завдяки суворому, безкомпромісному дотриманню етичних принципів безоцінковості, добровільності та використання мультимодальної сенсорної інтеграції, нам вдалося створити унікальний для традиційного, часто авторитарного шкільного середовища психологічно безпечний простір. Чітка поетапна структура програми, яка гармонійно поєднувала інформаційно-просвітницький блок (зняття стигми та розвінчування міфів), глибоку рефлексію щодо гендерних ролей (зокрема через проєктивні вправи «Історія одного кохання» та «Таємниці власного Я») та практичне формування навичок асертивності й відстоювання кордонів, дозволила досягти відчутних результатів. Окрім очікуваних когнітивних змін щодо розуміння термінології, тренінг реалізував свою головну психотерапевтичну мету - знизив рівень екзистенційної тривоги серед підлітків, розширив їхні поведінкові репертуари у подоланні стресу та стимулював розвиток щирої емпатії до представників вразливих меншин.

Однак, ключовим та найважливішим висновком даного розділу є усвідомлення того факту, що будь-яка, навіть найбільш інноваційна ізольована тренінгова робота з учнями є нездатною самотійно подолати стіну структурної дискримінації. Про це красномовно та моторошно свідчать наведені статистичні дані Національного дослідження, згідно з якими 87% ЛГБТ-молоді відчують себе виключеними, а величезний відсоток стає жертвами словесного, фізичного та сексуального булінгу за прямого ігнорування або навіть сприяння з боку педагогів. Це диктує безальтернативну необхідність переходу від епізодичних тренінгів до імплементації макрорівневої екологічної моделі системного втручання.

Докорінна зміна архітектури шкільного простору неможлива без жорсткого перегляду кваліфікаційних та етичних стандартів для працівників психологічної служби. Фахівці, які самі є носіями прихованої гомофобії, оперують псевдонауковими концепціями лікування орієнтації через релігійні практики та не володіють гендерною компетентністю, становлять пряму загрозу для психіки підлітків. Система безперервного підвищення кваліфікації психологів та педагогів має суворо орієнтуватися на міжнародні стандарти прав людини, керівні принципи ЮНІСЕФ та наукову депатологізацію негетеросексуальних орієнтацій. Адміністрації шкіл, спираючись на методики програм на кшталт «Школа для всіх», повинні розробити та впровадити політику нульової толерантності до булінгу, забезпечивши наявність підготовлених та безпечних дорослих у кожному закладі.

Зрештою, невід'ємною складовою успішної соціалізації таких підлітків є побудова зрілих, емпатійних та просвітницьких партнерських стосунків між школою та родинами. Школа повинна взяти на себе складну роль медіатора, який допомагає консервативним батькам подолати шок камінг-ауту їхньої дитини, розвіюючи міфи та переорієнтовуючи фокус уваги з абстрактних суспільних страхів на конкретне завдання збереження життя і здоров'я їхньої найріднішої людини. Тільки така синергетична, багатовекторна робота - поєднання цілеспрямованого психологічного розвитку самих підлітків, тотального навчання педагогічного колективу, залучення зовнішніх ресурсів ЛГБТ-френдлі організацій та глибокого едукативного впливу на батьків - здатна перетворити українські заклади освіти з зон підвищеного ризику на справді безпечні, толерантні та гуманістичні осередки розвитку особистості.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи масштабні результати проведеного теоретико-емпіричного дослідження, присвяченого вивченню проблеми впливу сексуальної ідентичності на соціалізацію підлітків, можна концептуалізувати цей процес як надзвичайно складну, багаторівневу та динамічну систему, у якій біологічне дозрівання нерозривно переплетене з глибокими соціокультурними трансформаціями. Сучасний підліток опиняється в епіцентрі безпрецедентного подвійного тиску. З одного боку, він переживає інтенсивні психофізіологічні зміни та перебуває у стані активного пошуку власної Его-ідентичності, а з іншого - змушений адаптуватися до агресивного, мінливого зовнішнього середовища, яке характеризується тотальною цифровою домінацією, кризою традиційних сімейних цінностей та ригідністю освітніх інститутів. У таких реаліях соціалізація перестає бути процесом пасивного засвоєння суспільних норм; вона перетворюється на активну, іноді надзвичайно болісну стратегію виживання та самоствердження в умовах соціальної невизначеності.

Емпіричний етап нашого дослідження дозволив виявити та описати фундаментальний психологічний парадокс у формуванні сексуальної ідентичності сучасної молоді, який полягає у гострому конфлікті між свідомою соціальною ідентифікацією та глибинними психосексуальними інтенціями. Незважаючи на те, що майже половина досліджуваних на свідомому рівні декларує ексклюзивну гетеросексуальність, багатовимірна діагностика переконливо довела наявність високого рівня сексуальної флюїдності. Майже третина підлітків має виражений бісексуальний потенціал у сфері еротичних фантазій та внутрішніх потягів. Це свідчить про те, що підліткова сексуальність є природно дифузною та багатогранною, проте згодом вона штучно і жорстко обмежується прокрустовим ложем суспільних норм. Аналіз часової динаміки ідентичності викрив приховану психологічну кризу: дозволяючи собі свободу експериментування у внутрішньому світі виключно в теперішньому часі, у проєкціях на своє майбутнє підлітки вдаються до регресивних копінг-стратегій. Вони готові цензурувати власні потяги, консерватизувати поведінку та заганяти

себе в рамки гетеронормативності лише заради досягнення соціальної безпеки та уникнення остракізму.

Додатковим ускладнюючим фактором виступає виявлена гендерна асиметрія та тотальна криза традиційних інститутів довіри. Патріархальний конструкт маскулінності жорстко змушує хлопців приймати полярні типи ідентичності через глибинний страх демаскулізації, тоді як дівчата демонструють значно вищу психологічну гнучкість у рамках більш лояльної фемінної соціалізації. Водночас більше половини підлітків категорично відмовляються обговорювати власні сенситивні переживання з найближчим офлайн-оточенням через відсутність відчуття безпеки. Цей комунікативний вакуум миттєво заповнюється соціальними мережами, що часто призводить до віртуалізації сексуальності, формування нереалістичних очікувань та ще більшої ізоляції в реальному житті.

Отримані масиви теоретичних даних та статистично значущі результати емпіричної перевірки дають нам усі підстави для повноцінного, розгорнутого та беззаперечного підтвердження висунутої гіпотези. У ході дослідження було концептуально доведено і практично зафіксовано, що дійсно існує стійкий, закономірний взаємозв'язок між особливостями становлення сексуальної ідентичності підлітків та рівнем, а також характером їхньої соціалізації. Більше того, ми емпірично підтвердили ключову тезу нашої гіпотези про те, що специфіка сексуальної ідентичності (зокрема, усвідомлення власної негетеросексуальної орієнтації чи неконформної гендерної поведінки) виступає не стільки внутрішньою психологічною проблемою дитини, скільки потужним фактором ризику її тотальної соціальної дезадаптації. Як чітко засвідчили результати, ця дезадаптація запускається і посилюється виключно за умов деструктивного, обтяженого прихованою гомофобією соціокультурного середовища та в ситуації гострої відсутності належної психолого-педагогічної підтримки. Опиняючись у вакуумі нерозуміння, стикаючись зі структурною дискримінацією та руйнівним феноменом меншинного стресу, підлітки змушені витрачати свій життєвий та когнітивний ресурс не на академічні досягнення чи

творчий розвиток, а на елементарне виживання, приховування власної сутності та боротьбу зі страхом відторгнення. Таким чином, гіпотеза дослідження підтвердилась у повному обсязі за всіма визначеними критеріями.

Усвідомлення критичності цієї проблеми та необхідності фахового втручання зумовило розробку профілактично-розвивального тренінгу «Хто я і хто мені подобається насправді?». Його апробація довела високу ефективність на мікрорівні: завдяки створенню безпечного простору та мультимодальній сенсорній інтеграції вдалося суттєво знизити рівень екзистенційної тривоги серед підлітків, розширити їхні поведінкові репертуари та стимулювати розвиток щирої емпатії. Проте, зважаючи на доведений у гіпотезі вирішальний вплив деструктивного середовища, головним практичним підсумком роботи є висновок про те, що будь-яка ізольована тренінгова робота є недостатньою. Вирішення проблеми вимагає безальтернативного переходу до макрорівневої екологічної моделі системного втручання. Це передбачає докорінну зміну архітектури шкільного простору, жорсткий перегляд кваліфікаційних та етичних стандартів педагогів і психологів із орієнтацією на міжнародні правозахисні норми, впровадження політики нульової толерантності до булінгу та трансформацію школи у компетентного медіатора між підлітком та його родиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Калініна Г. Сексуальність як усвідомлена особиста ідентичність. *Ukrainian Educational Journal*. 2024. № 1. С. 53–64. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-53-64> (дата звернення: 26.04.2026).
2. Гриньова М. В., Коберник О. М., Малаканова Л. В., Сорокіна Г. Ю. Основи сучасного виховання : навчальний посібник. ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава : ПП “Астроя”, 2015. 345 с.
3. Jane M. Ussher. Unraveling the Mystery of “The Specificity of Women’s Sexual Response and Its Relationship with Sexual Orientations”: The Social Construction of Sex and Sexual Identities. *National library of Medicine*. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5487913/> (дата звернення: 26.04.2026).
4. Власюк С. Р. Феномен сексуальної ідентичності у зрізі закордонних досліджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2024. № 2. С. 53–56. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.2.10> (дата звернення: 26.04.2026).
5. Гречаник М.І. Особливості становлення гендерної ідентичності гомосексуальних людей : дис. ... д-ра філософії в галузі психології : 053. Запоріжжя, 2024. 250 с.
6. Гендерна експресія та сексуальна орієнтація. *LibreTexts*. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org> (дата звернення: 26.04.2026).
7. Андрущенко Т., Коваленко О. Модель формування здорової сексуальності в юнацькому віці: когнітивно-поведінкові засади. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 12(52). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12\(52\)-665-677](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12(52)-665-677) (дата звернення: 26.04.2026).
8. Camilla Graziani, Meredith L. Chivers. Sexual Shame and Women’s Sexual Functioning. *MDPI*. URL: <https://www.mdpi.com/2411-5118/5/4/47> (дата звернення: 26.04.2026).
9. Erik H. Erikson. Identity Youth and Crisis. London : W. W. Norton & Company, 1968. 336 p.

10. David M. Frost, Ilan H. Meyer. Minority stress theory: Application, critique, and continued relevance. *Current Opinion in Psychology*. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352250X23000246> (дата звернення: 27.04.2026).
11. Meg D. Bishop Jessica N. Fish Phillip L. Hammack Stephen T. Russell. Sexual identity development milestones in three generations of sexual minority people: a national probability sample. *Dev Psychol*. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8216084/> (дата звернення: 27.04.2026).
12. Горноста́й П. П. Рольова теорія особистості: теоретичні аспекти та практичні аплікації. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. 2005. Т. 4, № 26. С. 391–395. URL: <http://gorn.kiev.ua/publ37.htm> (дата звернення: 27.04.2026).
13. Tsmokanych M. The Concept of Gender as a Denial of the Christian Understanding of Sexuality. *Analecta of the UCU. Theology*. 2025. Т. 12. С. 211–225. URL: <https://doi.org/10.47632/2075-4817-2025-12-211-225> (дата звернення: 27.04.2026).
14. Такмакова М. Вплив стилю прихильності на особливості побудування міжособистісних стосунків у дівчат. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2015. Вип. 1 (3). С. 102–105.
15. Балтремус В. Є. Соціалізація старших підлітків у демократичних школах. *Scientific notes of Junior Academy of Sciences of Ukraine*. 2023. № 1(26). С. 11–17. URL: <https://doi.org/10.51707/2618-0529-2023-26-02> (дата звернення: 27.04.2026).
16. 42 % дорослих і 70 % підлітків користуються ШІ в Україні: результати дослідження Дія.Освіта. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/education/42-doroslykh-i-70-pidlitkiv-korystuiutsia-shi-v-ukrayini-rezultaty-doslidzennia-diiaosvita> (дата звернення: 27.04.2026).

17. Фундація Олени Зеленської презентувала дослідження про професійні очікування підлітків в Україні - Київська обласна військова адміністрація. *Київська обласна військова адміністрація*. URL: <https://koda.gov.ua/fundacziya-oleny-zelenskoyi-prezentuvala-doslidzhennya-pro-profesijni-ochikuvannya-pidlitkiv-v-ukrayini/> (дата звернення: 27.04.2026).
18. Yemets N. A., Melnyk O. Y., Shakun N. V. Освітнє середовище як чинник гендерної соціалізації особистості. *SOCIAL WORK ISSUES: PHILOSOPHY, PSYCHOLOGY, SOCIOLOGY*. 2018. № 2(12). С. 23–29. URL: [https://doi.org/10.25140/2412-1185-2018-2\(12\)-23-29](https://doi.org/10.25140/2412-1185-2018-2(12)-23-29) (дата звернення: 27.04.2026).
19. Карпова А. В. Соціалізація підлітків в середовищі молодіжних субкультур. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. № 11. С. 66–70. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi11.11 (дата звернення: 27.04.2026).
20. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці. Монографія. Суми: Видавництво СумДПУ, 2020. 324 с.
21. Костюк С.Г. Роль соціального середовища в актуалізації соціальної відповідальності особи. *Psychological prospects journal*. 2023. № 42. URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-42-koss> (дата звернення: 27.04.2026).
22. Ерік Еріксон – Теорія психосоціального розвитку. *LibreTexts*. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org> (дата звернення: 27.04.2026).
23. Овсянникова К. В. Особливості міжособистісних взаємин у підлітковому віці. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. Т. 4. С. 203–206. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v4i.7455> (дата звернення: 27.04.2026).
24. Ревть А., Федорович А., Стащак О. Вплив помилок сімейного виховання на розвиток дитини дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 10(56). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10\(56\)-908-915](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10(56)-908-915) (дата звернення: 27.04.2026).
25. Предко В. Психологічний аналіз статевих відмінностей у прояві життєстійкості підлітків в процесі освітньої соціалізації. *Науковий часопис НПУ*

- імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2022. С. 84–95. URL: [https://doi.org/10.31392/npu-nc.series12.2022.17\(62\).08](https://doi.org/10.31392/npu-nc.series12.2022.17(62).08) (дата звернення: 27.04.2026).
26. Донченко О. Гендерний розвиток та гендерна ідентичність особистості: особливості чоловічої і жіночої соціалізації. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 6(52). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6\(52\)-1292-1299](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6(52)-1292-1299) (дата звернення: 27.04.2026).
27. Файдюк Н.В, Зубарев О.С. Концептуальні основи соціологічного дослідження соціалізації негетеросексуальних осіб у гетеронормативному суспільстві. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2025. № 54. С. 37–46. URL: https://www.researchgate.net/publication/395650194_Conceptual_Foundations_of_the_Sociological_Study_of_the_Non-Heterosexual_Persons'_Socialization_in_Heteronormative_Society (дата звернення: 27.04.2026).
28. Палько Т. Психологічні детермінанти формування сексуальної ідентичності в умовах віртуалізації міжособистісних стосунків. *Перспективи та інновації науки*. 2026. № 3(61). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-3\(61\)-3732-3743](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-3(61)-3732-3743) (дата звернення: 27.04.2026).
29. Бочелюк В. Й. Соціально-психологічні особливості гендерної ідентичності та сексуальності. *Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства* : матеріали XVI Всеукр. науково-практ. конф. (з міжнар. участю), м. Київ, 12 квіт. 2024 р. 2024. С. 60–65. URL: https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/09/s_p_p_2024.pdf (дата звернення: 27.04.2026).
30. Козуб І. Захист від дискримінації у сфері праці за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4 (290). С. 121–126.
31. Калініна Г. Сексуальність як усвідомлена особиста ідентичність. *Ukrainian Educational Journal*. 2024. № 1. С. 53–64. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-53-64> (дата звернення: 27.04.2026).

32. Харченко В., Шелестова О. Особливості статевої ідентифікації особистості. *Scientific bulletin of kherson state university series psychological sciences*. 2025. № 1. С. 18–28. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2025-1-3> (дата звернення: 27.04.2026).
33. Goldbach J., Srivastava A., Krueger E. Sexual identity fluidity, identity management stress, and depression among sexual minority adolescents. *Frontiers Psychology*. Vol.13, 2022. P. 1-11.
34. Marquez J., Humphrey N. Gender and sexual identity-based inequalities in adolescent wellbeing: findings from the #BeeWell Study. *BMC Public Health*. 2023. Vol. 23, № 2211. P. 1-19
35. Рикова І. Заняття з елементами тренінгу для підлітків "Психологія статі. Аспекти сексуальності". *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/library/zanatta-z-elementami-treningu-dla-pidlitkiv-psihologia-stati-aspekti-seksualnosti-103857.html>
36. Гендерна компетентність психологинь і психологів. *Центр гендерної культури*. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/43801/file/genderna-kompetentnist-psyhologiv_gyn.pdf.pdf (дата звернення: 27.04.2026).
37. 87% ЛГБТ- підлітків почувають себе виключеними зі шкільного життя – опитування. *LIGA.net*. URL: <https://life.liga.net/poyasnennya/news/87-lgbt-podrostkov-chuvstvuyut-sebya-isklyuchennymi-iz-shkolnoy-jizni-opros> (дата звернення: 27.04.2026).
38. Опитування шкільних психологів щодо булінгу, СОПІ та ЛГБТІ-підлітків. URL: https://csep.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/O.Trofymenko_LIGA_16112021-1.pdf (дата звернення: 27.04.2026).
39. Нульова толерантність до сексуальної експлуатації та наруги. *Пам'ятка для працівників/ць гуманітарного сектору*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/42521/file/Buklet%20dlya%20pracivnykiv-print-new.pdf> (дата звернення: 27.04.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

**Авторська анкета для виявлення особливостей прояву і становлення
сексуальної ідентичності підлітків:**

1. Чи комфортно вам у своїй статі?

Так

Ні

Важко відповісти

2. Як ви ставитесь до традиційних уявлень про «чоловічу» та «жіночу» поведінку?

Повністю згоден

Частково згоден

Частково не згоден

Повністю не згоден

3. Чи вважаєте, що ваша поведінка відповідає вашій статі?

Так

Ні

Частково

4. Вкажіть, про кого ви частіше мали сексуальні фантазії протягом останніх трьох місяців:

Переважно про осіб протилежної статі

Переважно про осіб тієї ж статі

І про тих, і про інших

Не мав/ла сексуальних фантазій

5. Яку частку вашого поточного сексуального досвіду було отримано з особами тієї ж статі, що й ви?

Не мав/ла сексуального досвіду

Менше половини

Приблизно половину

Більше половини

Увесь досвід

6. Оцініть по шкалі від 1 до 5 рівень вашої згоди з твердженням:
«Мені повністю комфортно ділитися особистими переживаннями, цінностями, фантазіями з іншими людьми, незалежно від їх статі».

(де 1 – зовсім не згоден, а 5 – цілком згоден)

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

7. Якщо ви відчуваєте потребу обговорити ваші сексуальні вподобання, фантазії, потяги, до кого ви найімовірніше звернетеся?

До батьків

До друзів

До партнера/партнерки

До психолога

Ні до кого, бо я не обговорюватиму цю тему з іншими

8. Наскільки Ви приймаєте свої почуття, пов'язані з романтичним або сексуальним потягом?

Повністю приймаю

Частково приймаю

Важко прийняти

Не приймаю

9. Чи впевнені Ви у своєму розумінні власної сексуальної ідентичності?

Так

Ні

Не впевнений/а

10. Хто, на Вашу думку, найбільше впливає на формування сексуальної ідентичності підлітків?

Родина

Друзі

Школа

Соціальні мережі

Телебачення / масмедіа

Інше (вказіть)

11. Чи вважаєте Ви, що питання сексуальності достатньо обговорюються у суспільстві?

Так

Ні

Важко відповісти

Додаток Б

Протокол дослідження за Шкалою А. Кінсі

Ваша стать	Вік	Провідна сексуальна орієнтація
Жіноча	14	гетеросексуальна орієнтація з істотними гомосексуальними нахилами
Чоловіча	14	Бісексуальна орієнтація
Жіноча	14	бісексуальна
Чоловіча	14	Бісексуальна орієнтація
Чоловіча	14	Бісексуальна орієнтація
Жіноча	14	гетеросексуальність
Чоловіча	14	Бісексуальна орієнтація
Жіноча	14	гомосексуальність
Чоловіча	14	гетеросексуальність
Жіноча	14	Бісексуальність
Жіноча	14	гетеросексуальність
Жіноча	14	Гомосексуальність з істотними гетеросексуальними нахилами
Чоловіча	14	гетеросексуальна орієнтація з істотними гомосексуальними нахилами.
Жіноча	14	гетеросексуальність
Жіноча	14	гетеросексуальна орієнтація з істотними гомосексуальними нахилами.
Жіноча	14	гетеросексуальна орієнтація з неістотними гомосексуальними нахилами.
Жіноча	14	гетеросексуальна орієнтація з неістотними гомосексуальними нахилами.

Жіноча	14	Гетеросексуальність
Чоловіча	14	Виключно гетросексуал (чому(((
Жіноча	14	Бісексуальна
Жіноча	14	Бісексуальна
Жіноча	14	Бісексуальна
Чоловіча	14	Гетеросексуальність
Жіноча	15	Виключно представники моєї статі
Чоловіча	16	Виключно представники моєї статі
Жіноча	15	Виключно представники моєї статі
Жіноча	15	Виключно представники моєї статі
Чоловіча	15	Виключно гетеросексуальність
Жіноча	16	Виключно гетеросексуальність
Жіноча	15	Виключно гетеросексуальність
Жіноча	15	Виключно гетеросексуальність
Жіноча	16	гетеросексуальна орієнтація з істотними гомосексуальними нахилами.
Жіноча	15	гетеросексуальна орієнтація з неістотними гомосексуальними нахилами
Жіноча	15	гетеросексуальна орієнтація з неістотними гомосексуальними нахилами.
Чоловіча	15	Виключно представники моєї статі
Жіноча	14	Виключно представники моєї статі
Жіноча	15	Виключно представники моєї статі
Чоловіча	16	Виключно представники моєї статі

Чоловіча	16	Виключно гетеросексуальність
Жіноча	15	Бісексуальна орієнтація
Чоловіча	15	Бісексуальна орієнтація
Чоловіча	16	Бісексуальна орієнтація
Жіноча	16	Бісексуальна орієнтація
Жіноча	15	Бісексуальна орієнтація
Чоловіча	15	Бісексуальна орієнтація
Чоловіча	15	Бісексуальна орієнтація
Чоловіча	15	Виключно представники моєї статі
Жіноча	15	Бісексуальна орієнтація
Чоловіча	15	Виключно представники моєї статі
Чоловіча	15	Виключно представники моєї статі
Жіноча	15	Бісексуальна орієнтація
Чоловіча	15	Виключно представники моєї статі
Чоловіча	16	Виключно представники моєї статі
Жіноча	15	Бісексуальна орієнтація
Чоловіча	15	Виключно представники моєї статі
Чоловіча	15	Виключно представники моєї статі
Жіноча	16	Бісексуальна орієнтація
Чоловіча	15	Виключно представники моєї статі
Чоловіча	16	Виключно представники моєї статі
Жіноча	15	Бісексуальна орієнтація

Додаток В

Протокол дослідження за Методикою Ф. Клейна (зведена таблиця середніх значень за кожною із 7 шкал в трьох часових вимірах)

	В минулому	В теперішньому	В майбутньому
Сексуальний потяг	1,40	1,95	1,60
Сексуальна поведінка	0,95	1,33	1,15
Сексуальні фантазії	1,15	1,78	1,47
Емоційні вподобання	1,28	1,67	1,45
Соціальні вподобання	1,12	1,32	1,10
Стиль життя	1,10	1,55	1,35
Самоідентифікація	1,07	1,37	1,33

Додаток Г

Протокол дослідження за Методикою М. Стормс

Ваша стать	Вік	Шкала Х	Шкала У	Провідна орієнтація
Жіноча	14	4	0	Гетеросексуальна
Чоловіча	14	0	4	Гомосексуальна
Жіноча	14	4	4	Бісексуальна
Чоловіча	14	0	0	Асексуальна
Чоловіча	14	4	1	Гетеросексуальна
Жіноча	14	1	4	Гомосексуальна
Чоловіча	14	3	3	Бісексуальна
Жіноча	14	0	0	Асексуальна
Чоловіча	14	4	0	Гетеросексуальна
Жіноча	14	0	4	Гомосексуальна
Жіноча	14	4	3	Бісексуальна
Жіноча	14	3	0	Гетеросексуальна
Чоловіча	14	4	0	Гетеросексуальна
Жіноча	14	1	4	Гомосексуальна
Жіноча	14	3	4	Бісексуальна
Жіноча	14	2	2	Бісексуальна /
Жіноча	14	4	1	Гетеросексуальна
Жіноча	14	1	4	Гомосексуальна
Чоловіча	14	3	3	Бісексуальна
Жіноча	14	1	0	Асексуальна
Жіноча	14	4	1	Гетеросексуальна
Жіноча	14	1	4	Гомосексуальна
Чоловіча	14	4	4	Бісексуальна
Жіноча	15	0	1	Асексуальна
Чоловіча	16	4	0	Гетеросексуальна
Жіноча	15	0	4	Гомосексуальна
Жіноча	15	4	4	Бісексуальна
Чоловіча	15	4	1	Гетеросексуальна
Жіноча	16	4	3	Бісексуальна
Жіноча	15	3	4	Бісексуальна
Жіноча	15	0	0	Асексуальна
Жіноча	16	1	4	Гомосексуальна
Жіноча	15	4	3	Бісексуальна
Жіноча	15	1	3	Гомосексуальна
Чоловіча	15	4	1	Гетеросексуальна
Жіноча	14	1	3	Гомосексуальна
Жіноча	15	3	1	Гетеросексуальна
Чоловіча	16	1	0	Асексуальна
Чоловіча	16	4	0	Гетеросексуальна
Жіноча	15	0	4	Гомосексуальна
Чоловіча	15	4	4	Бісексуальна
Чоловіча	16	0	0	Асексуальна
Жіноча	16	4	1	Гетеросексуальна

Жіноча	15	1	4	Гомосексуальна
Чоловіча	15	3	3	Бісексуальна
Чоловіча	15	0	0	Асексуальна
Чоловіча	15	4	0	Гетеросексуальна
Жіноча	15	0	3	Гомосексуальна
Чоловіча	15	4	3	Бісексуальна
Чоловіча	15	3	0	Гетеросексуальна
Жіноча	15	4	0	Гетеросексуальна
Чоловіча	15	1	4	Гомосексуальна
Чоловіча	16	3	4	Бісексуальна
Жіноча	15	2	2	Бісексуальна / Проміжна*
Чоловіча	15	4	1	Гетеросексуальна
Чоловіча	15	1	4	Гомосексуальна
Жіноча	16	3	3	Бісексуальна
Чоловіча	15	1	1	Асексуальна
Чоловіча	16	4	1	Гетеросексуальна
Жіноча	15	1	4	Гомосексуальна

Додаток Д

Результати статистичного аналізу відмінностей в СПСС

Розвідувальний аналіз:

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
шкала_кінсі_тип_секс_оріє нт_1	,329	60	,000	,739	60	,000
секс_потяг	,252	60	,000	,818	60	,000
секс_поведінка	,306	60	,000	,722	60	,000
секс_фантазії	,258	60	,000	,771	60	,000
емоц_вподобання	,274	60	,000	,774	60	,000
соц_вподобання	,291	60	,000	,722	60	,000
стиль_життя	,272	60	,000	,742	60	,000
секс_самоідентифікація	,286	60	,000	,704	60	,000
питання6_анкета	,277	60	,000	,827	60	,000

a. Lilliefors Significance Correction

Критерій Манна-Уїтні

Test Statistics ^a							
	секс_потяг	секс_поведін ка	секс_фантазі ї	емоц_вподо бання	соц_вподоба ння	стиль_життя	секс_самоід ентифікація
Mann-Whitney U	404,000	361,000	389,000	382,500	395,500	395,000	374,500
Wilcoxon W	999,000	956,000	984,000	977,500	990,500	990,000	969,500
Z	-,594	-1,326	-,837	-,947	-,756	-,752	-1,097
Asymp. Sig. (2-tailed)	,553	,185	,403	,344	,450	,452	,272

a. Grouping Variable: стать_1

Ranks				
	стать 1	N	Mean Rank	Sum of Ranks
секс_потяг	1,00	34	29,38	999,00
	2,00	26	31,96	831,00
	Total	60		
секс_поведінка	1,00	34	28,12	956,00
	2,00	26	33,62	874,00

	Total	60		
секс_фантазії	1,00	34	28,94	984,00
	2,00	26	32,54	846,00
	Total	60		
емоц_вподобання	1,00	34	28,75	977,50
	2,00	26	32,79	852,50
	Total	60		
соц_вподобання	1,00	34	29,13	990,50
	2,00	26	32,29	839,50
	Total	60		
стиль_життя	1,00	34	29,12	990,00
	2,00	26	32,31	840,00
	Total	60		
секс_самоідентифікація	1,00	34	28,51	969,50
	2,00	26	33,10	860,50
	Total	60		
шкала_кінсі_тип_секс_оріє нт_1	1,00	34	34,26	1165,00
	2,00	26	25,58	665,00
	Total	60		
питання6_анкета	1,00	34	31,46	1069,50
	2,00	26	29,25	760,50
	Total	60		